

JAARGANG 4 - Nr 4 - DECEMBER 2024 - WINTER

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

Bij de Cover

Pieter Heerens,
Zilveren
herdenkingschaal,
1938.
Collectie
Edelambachtshuijs

Foto RKa.

Navigeren: klik op auteur en/of titel: ga naar de pagina.

Klik op [dec. | afl. 4](#): terug naar inhoudsopgave.

113	Inhoudsopgave	Jaargang 4, dec. 2024, aflevering 4
114	Van de Voorzitter	Zilver winnen is niet niks. Hoofdprijs voor 'Opvolgende weduwen'
115	Gerard Waardenburg	Het geslacht Van Willenswaard in Schoonhoven
136	Rene Kappers	Onbekende stadstekens, 1765 en 1766 op Bijbel met boekbeslag
138	Idem.	Pieter Heerens (1875-1956), zilversmid 1902-1956 Galerij der Meesters
140	idem.	Hendrik Barend Hol en Tona Smits, zilversmid en opvolgende weduwe. Galerij der Meesters
142	idem.	Hulpmerken op zilverwerk voor vakman, verzamelaar en taxateur
150	Redactie	Colofon
149	Sponsors	Panorama van de Zilverstad

Zilver winnen is niet niks. Hoofdprijs voor ‘Opvolgende weduwen’

Van de voorzitter

Voor het artikel ‘Opvolgende weduwen in de Zilverstad’ werd de *Zilver Histograaf Schoonhoven* onderscheiden met de tweede plaats, het zilver! En dat is in Schoonhoven toch de hoofdprijs.

Afb. 1 De felicitaties door de landelijk NGV-voorzitter, Peter van Boheemen voor Rene Kappers met het prijswinnende artikel ‘Opvolgende weduwen in Schoonhoven’.

Foto NGV, Groningen 12 oktober 2024.

‘Vrouwen doen niet mee; behalve als ze weduwe zijn. En dan passen ze alleen maar op de winkel’. Dit is de gangbare opvatting in de zilver-literatuur. Ver bezijden de waarheid, zo bleek in [‘Silver material girls. Opvolgende weduwen in de Zilverstad’](#). Dit artikel, geschreven door Rene Kappers, verscheen in de *Zilver Histograaf* eind 2022.

Voor zijn onderzoek kreeg hij ‘zilver’ als prijs bij de jaarlijkse [‘Schepperle Award’](#) van de NGV, de Nederlandse Genealogische Vereniging (ruim 5.000 leden). Het *Histograaf*-artikel eindigde in twee stappen op deze ‘zilveren’ plaats. In de eerste ronde werd door een vakjury ‘Opvolgende weduwen’ aangewezen als één van de beste drie artikelen. In de tweede ronde zette het publiek bij het jaarlijkse NGV-congres deze inzending op een welverdiende ‘zilveren’ tweede plaats. De eerste plaats ging naar een AI-toepassing; de derde plaats naar een genealogie. De landelijk NGV-voorzitter, Peter van Boheemen, overhandigde ook de ‘zilveren’ prijs op 12 oktober 2024 in Groningen waar het NGV-congres gehouden werd.

Kappers ontdekte het fenomeen ‘opvolgende weduwen’ tijdens zijn onderzoek in 2004. Bij de opvolging binnen de familie Van der Vlist rond 1740 bleek dat de weduwe van zilversmid Jacobus van der Vlist haar man opvolgde en dat pas na háár dood in 1740 hun zoon Pieter van der Vlist de zaak voortzette als meester-zilversmid. Het bleek ook dat het opvolgingsrecht voor weduwen al in 1693 vastgelegd werd in een Schoonhovense ordonantie. Sindsdien hebben 97 weduwen tot het jaar 2000 hun overleden man opgevolgd in hun ‘zilverwinkel’. In even zovele gezinnen zorgde de weduwe voor het voortbestaan van hun (familie-)bedrijf en zo voor het inkomen van haar gezin. Gemiddeld 30 weduwen per eeuw! Ook anno 2024 staan ‘opvolgende weduwen’ in Schoonhoven aan het roer in hun bedrijf.

Opmerkelijk is dat in Gouda het opvolgingsrecht voor weduwen al in 1425 (!) aan goud- en zilversmeden gegeven werd. Maar tot nu toe is er niet één opvolgende weduwe in Gouda bekend geworden. Dat kan niet waar zijn. Ook in andere Hollandse steden blijkt dit fenomeen van ‘opvolgende vrouwen in het vak’ op zijn minst onderbelicht zo niet onbekend.

Moge deze zilveren onderscheiding een aansporing zijn om ook in andere steden onderzoek naar ‘opvolgende weduwen in het goud- en zilvervak’ ter hand te nemen.

Vrouwen deden wél mee, maar tot nu toe anoniem.

De felicitaties mede namens de overige leden van het bestuur!

Han Goutier, voorzitter

Het geslacht Van Willenswaard in Schoonhoven

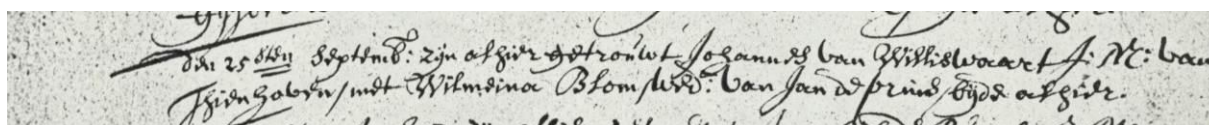
Gerard Waardenburg

Uit deze goud- en zilversmidsfamilie, die leidend was in 'het vak' in Schoonhoven van 1802 tot 1932, zijn een aantal prominente leden al in artikelen aan de orde gekomen.¹ Tot een genealogisch overzicht van de familie in Schoonhoven kwam het tot nu toe niet. In het tijdsbestek van slechts vier generaties kwamen sommigen tot grote welstand en waren zij -zeker ook op bestuurlijk niveau- zeer invloedrijk.² Dit artikel behandelt hun komst naar, en ontwikkeling in Schoonhoven. Zoals wel vaker verdween ook deze goud- en zilversmidsfamilie van het toneel van de Zilverstad. Met het eindigen van de twee takken binnen Schoonhoven in 1941 en 1945 stopt ook het genealogische overzicht in dit artikel (afb. 9).

Nieuwpoort

Het geslacht Van Willenswaard is begin 18^e eeuw via de binnenscheepvaart vanuit Culemborg in onze streek beland. Op 25 september 1729 trouwde Jan van Willenswaard in Nieuwpoort met Willemijntje Blom (afb. 1). Jan (1709 – 1777) wordt omschreven als jongeman van Tienhoven bij Culemborg, zijn bruid Willemijntje (ca. 1700 – 1778) was toen al moeder van vier kinderen en weduwe van Jan Prins.³

Jan van Willenswaard zette de zaken van Jan Prins als handelsschipper voort en schopte het tot schepen en lid van het vroedschap van Nieuwpoort. Uit het doopboek van Nieuwpoort blijkt dat Jan en Willemijntje vier kinderen kregen: Johannes (1729), Johanna (1731), Corstiaan (1734) en Johanna (1736). De eerste Johanna stierf in 1731, nog voor haar eerste verjaardag.

Afb. 1 Inschrijving huwelijk 'Johannes van Williswaard' en 'Wilmeina Blom' op 25 september 1729 in het Trouwboek van Nieuwpoort.

Beide zoons Johannes en Corstiaan traden in dienst van het bedrijf en gingen na de dood van hun vader een compagnonschap aan: 'een Negotieën in Fruyten, Kaas en Andersinds'. Aan deze samenwerking kwam een abrupt einde met de dood van Johannes in 1783. Hij bleek tijdens een zakenreis in Rotterdam te zijn verdronken.

Dat de handel de twee broers geen windeieren had gelegd, blijkt uit een opgaaf uit 1784 van aan Corstiaan nagelaten goederen, die in het familiebedrijf waren opgenomen: een woonhuis geschat op f 250, een pakhuis op f 150, twee zogenaamde 'smakscheepjes' à f 1.600, een hengst à f 60 en twee obligaties met een gezamenlijke waarde van f 6.400.⁴

¹ S.A.C. Begeer, I. Hak, L. Linhart-du Cloux, *Zilversmeden van de stad Schoonhoven 1600-1900* (Schoonhoven 1981); R. Kappers, *De Nijverheidsvereniging van Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven. Oprichting, doel en draagvlak. Bestuurders en eerste leden, Zilvercahier nr. 3.2* (Schoonhoven 1997, 2011); M. van Baarsel, *Een eeuw Vakschool. Geschiedenis van de vakschool voor goud- en zilversmeden en horlogemakers in Schoonhoven* (Schoonhoven 1995).

² Kappers, *Nijverheidsvereniging bestuurders*; R. Kappers, 'Oorsprong van de Vakschool. Balanceren tussen tekenkunst en praktische productie', *Het leven in Schoonhoven* 10 (2011) 276-278; R. Kappers, 'Zilverlogistiek in de 19de eeuw', *Het leven in Schoonhoven* 12 (2012) 323-325.

³ Den Haag, Nationaal Archief, Inv.nr. 3.04.16.097 DTB Nieuwpoort, Trouwen 1692-1750 p. 14.

⁴ Smak is een oud scheepstype uit de 18e en vroege 19e eeuw, oorspronkelijk afkomstig uit Nederland. De smak was een licht vaartuig voor kustvaart. De meeste smaken konden circa 60 ton last aan boord nemen, maar de grootste exemplaren konden tot 200 ton vervoeren. Bron: Wikipedia.

Corstiaan van Willenswaard trouwde in Nieuwpoort op 26 mei 1764 met Hendriena Ooms, telg uit een oud Nieuwpoorts geslacht van walvisvaarders.⁵ Het stel kreeg vijf kinderen: Jurriaan (1767), Johannes (1770), de tweeling Abraham en Ariaantje (1772) en Willem (1774).

Willem stierf al op jeugdige leeftijd, oudste zoon Jurriaan werd opgeleid in het familiebedrijf, maar werd op 23-jarige leeftijd aangesteld als beurtschipper van Schoonhoven op Rotterdam. Zelf schreef hij hier over: ‘Op 22 december 1790 ben ik door de burgemeesteren van Schoonhoven aangesteld tot beurtschipper op Rotterdam en op maandag de 27ste dito mijn eerste reis gevaren oud zijnde ruim 23 jaren.’

Afb. 2 Binnenhaven 37, Nieuwpoort. Tussen de bovenramen een cartouche 'in de aerke Noeuwe'. Wikipedia (nov. 2024), bewerking GW.

Door zijn aanstelling verhuisde Jurriaan naar de Tol in Schoonhoven. Zijn vrouw, Trijntje Voormolen, stierf al vroeg. Jurriaan bleef tot 1822 vanuit de Tol op Rotterdam varen. In 1826 erfde hij van een nicht het huis ‘In de aerke Noeuwe’ aan de Binnenhaven 37 te Nieuwpoort en verhuisde hij terug naar zijn geboorteplaats (afb. 2).

Zijn jongere broer Johannes (Nieuwpoort, 11 maart 1770) maakte in zijn jonge jaren ook enkele reizen op Rotterdam ter vervanging van zijn toen zieke broer Jurriaan, maar vestigde zich als koopman in onder andere koffie en tarwe aan de Koestraat in Schoonhoven. Johannes trouwde in Krimpen aan de Lek op 16 november 1799 met Elisabeth van den Bosch (Ouderkerk aan den IJssel, 9 juni 1781). Zakelijk ging het Johannes niet voorspoedig. In 1815

⁵ <https://geschiedenisalblasserwaard.wordpress.com/2018/03/04/nieuwpoortse-walvisvaarders/>.

werd bij de geboorte van dochter Johanna Elisabeth als beroep nog ‘koopman’ vermeld, in 1818 bij de geboorte van Trijntje Adriana ‘buiten beroep’.

Het is hierbij opmerkelijk dat Johannes in 1826 bij de verdeling van de erfenis van zijn vader Corstiaan werd overgeslagen; zijn kindsdeel ging direct over op zijn kinderen. In 1833 verhuisde Johannes noodgedwongen naar Ouderkerk aan den IJssel, de geboorteplaats van zijn vrouw, waar hij als opzichter bij de steenfabriek van zijn zwager Klaas Schelling de kost ging verdienen.⁶

Abraham van Willenswaard; de eerste zilversmid in de familie

Zijn jongere broer Abraham (ged. Nieuwpoort, 28 juni 1772, overl. Schoonhoven 30 juli 1855) koos als eerste van de familie voor het ambacht van zilversmid. Hij werd in Nieuwpoort leerling van Adrianus Kuijlenburg in 1786-1787.⁷ Na zijn leertijd van vier plus twee jaren, werd hij op 1 maart 1802 poorter van Schoonhoven.⁸ In ‘*Zilversmeden van de stad Schoonhoven*’ wordt 1802 ook als zijn aanvangsjaar als zilversmid en kashouder genoemd.⁹

11

11a

11b

Afb. 3 Meestertekens 11, 11a en 11b zijn gebruikt in de Franse tijd van 1802 – 1812

Bron: *Begeer e.a. 1981, Zilversmeden Schoonhoven*¹⁰

In de weeshuisrekening van 1805-'06 werd zijn betaling als ‘memorie’ genoteerd. Op 28 april 1806 deed hij de eed als zilversmid met de kanttekening dat hij en twee collega's meenden ‘van die betalinge te dier tijd waren vrijgesteld geworden’.¹¹ Op 22 december 1806 werd hij nog eens herinnerd aan zijn betalingsverplichting maar zei toen dat hij wilde betalen, maar dat de heer Penning had gezegd ‘geen ordre te hebben tot ontfangen’.¹² Hij betaalde patent als meesterzilversmid in de jaren 1806 tot en met 1813.¹³

11081
Willenswaard, A. van
Schoonhoven
?1812–1821

11082
Willenswaard, A. van
Schoonhoven
1821–1837

11157
Willenswaard, A. v.
Schoonhoven
1837–1838

Afb. 4 Meestertekens 11081 en 11082, achtereenvolgens gebruikt vanaf 1812 bij het Waarborgkantoor Utrecht, tot de overgang naar het nieuwe Waarborgkantoor Schoonhoven in 1837.

Meesterteken 11157, gebruikt vanaf 1837 tot 1838 in het nieuwe Waarborgkantoor Schoonhoven.

Bron: *Koonings, Meestertekens*¹⁴

⁶ Gouda, SAMH, ac 0988 inv. nr. 946, Volkstellingregister Ouderkerk a/d IJssel 1839 nr. 0011.

⁷ Idem., ac 1011, Oud Archief Schoonhoven, inv. nr. (hierna OAS) 2546, Rekeningenboek Goud- en zilversmidsgilde van de Stad Schoonhoven, Rekening 1786-87.

⁸ OAS 234, het Grote Ruige Register.

⁹ Begeer, *Zilversmeden Schoonhoven*, 108 nr. G207.

¹⁰ Idem, idem, 147.

¹¹ OAS 128, resolutie 28 april 1806.

¹² OAS 129, resolutie 22 december 1806.

¹³ R. Kappers, *Schoonhoven: Keurkamers en Regels 1705-1809, Zilver-cahier nr. 6.2* (Schoonhoven 2006) 24.

¹⁴ W. Koonings, *Meestertekens van Nederlandse goud- en zilversmeden, 1814 tot 1963 en 1963 tot heden* (4; 's-Gravenhage 1986), zie volgnummers.

Afb 5 Links, brillendoosje Abraham van Willenswaard, 1820; rechts het meesterteken op het doosje (zie afb. 4, nr. 11082).

Foto's, Kunst- en Antiekhandel Mr. F.J. Haffmans, Utrecht.

Abraham trouwde in Schoonhoven in 1816 op 44-jarige leeftijd met Margje Corbijn (Schoonhoven, 6 november 1785). Margje, ook wel Mergje genoemd, werd geboren in het Stadskorenpakhuys in de Koestraat als dochter van verver, kaarsenmaker en conciërge Abram Corbijn en Sara Maria Littel.

De oudste zoon van Abraham en Margje, Abraham (Schoonhoven, 28 januari 1819) kreeg bij geboorte tevens de achternaam Corbijn mee.¹⁵ Abraham nam later het schildersbedrijf van zijn opa over. Zijn kleinzoon, Anton Johannes Corbijn van Willenswaard (Schoonhoven, 24 november 1886 – Hilversum 16 augustus 1959) was van 1908 tot 1910 leraar hand- en rechtlijnig tekenen aan de Vakschool te Schoonhoven;¹⁶ diens kleinzoon is de bekende fotograaf en regisseur Anton Corbijn.¹⁷

Na zijn huwelijk met Margje Corbijn werkte en woonde Abraham in het pand Lopikerstraat 34, dat al in 1592 als 'De Oeyvaer' werd gebouwd. De gevelsteen prijkte oorspronkelijk helemaal in de top van de gevel, tijdens een renovatie kort na de tweede wereldoorlog is de steen vlak boven de winkelpui verplaatst (afb. 6).¹⁸

Afb. 6
Gevelsteen Lopikerstraat 34,
devies: 'nemt waer u tyt 1592'

Foto GW.

¹⁵ SAMH, Burgerlijke Stand Schoonhoven, Geboorteakte 29-01-1819, huis nr. 257. 'Bijzonderheden: Bij KB van 28-12-1822 nr. 205 mag het kind tekenen als Abraham Corbijn van Willenswaard'.

¹⁶ Van Baarsel, *Een eeuw Vakschool*, 152, Lijst leraren en directeuren vakschool.

¹⁷ Anton Corbijn, geboren als Anton Johannes Gerrit Corbijn van Willenswaard (Strijen, 20 mei 1955), is een Nederlands fotograaf, grafisch ontwerper en speelfilmregisseur. Bron: Wikipedia (nov. 2024); .

¹⁸ C.J. Ooms-Korteweg, *De uithangtekens van Schoonhoven. Geschiedenis aan de wand* (Schoonhoven 1998) 43, De Ooievaer.

Het devies '*Nemt waer u tyt*' paste goed bij Abraham. Familie-genealoog M.A.L. van Willenswaard noemt Abraham de grondlegger van de gereformeerde tak van de familie.¹⁹ Na zijn arbeidzame leven als zilversmid in 1838 is hij in de archieven terug te vinden als 'aanspreker', begrafenisondernemer. Van Abraham van Willenswaard zijn meerdere zilveren voorwerpen uit het eerste kwart van de 19e eeuw bewaard gebleven, zoals een brillenkoker uit 1820 (afb. 5), een pillendoosje uit 1824, een snuifdoos uit 1812/13 (afb. 7) en een lodereindoosje uit 1807 (afb. 8), beide laatste met Franse keuren.

Afb. 7 Abraham van Willenswaard, snuifdoos, Empire, 1812/13. Uit: *Begeer e.a.* 1981, nr. 182. Bew. GW.

Afb. 8 Rechts, Idem., lodereindoosje, jrl. A=1807, hoogte 3,5 cm. Collectie Rikkoert Edelambachtshuijs. Foto RKa.

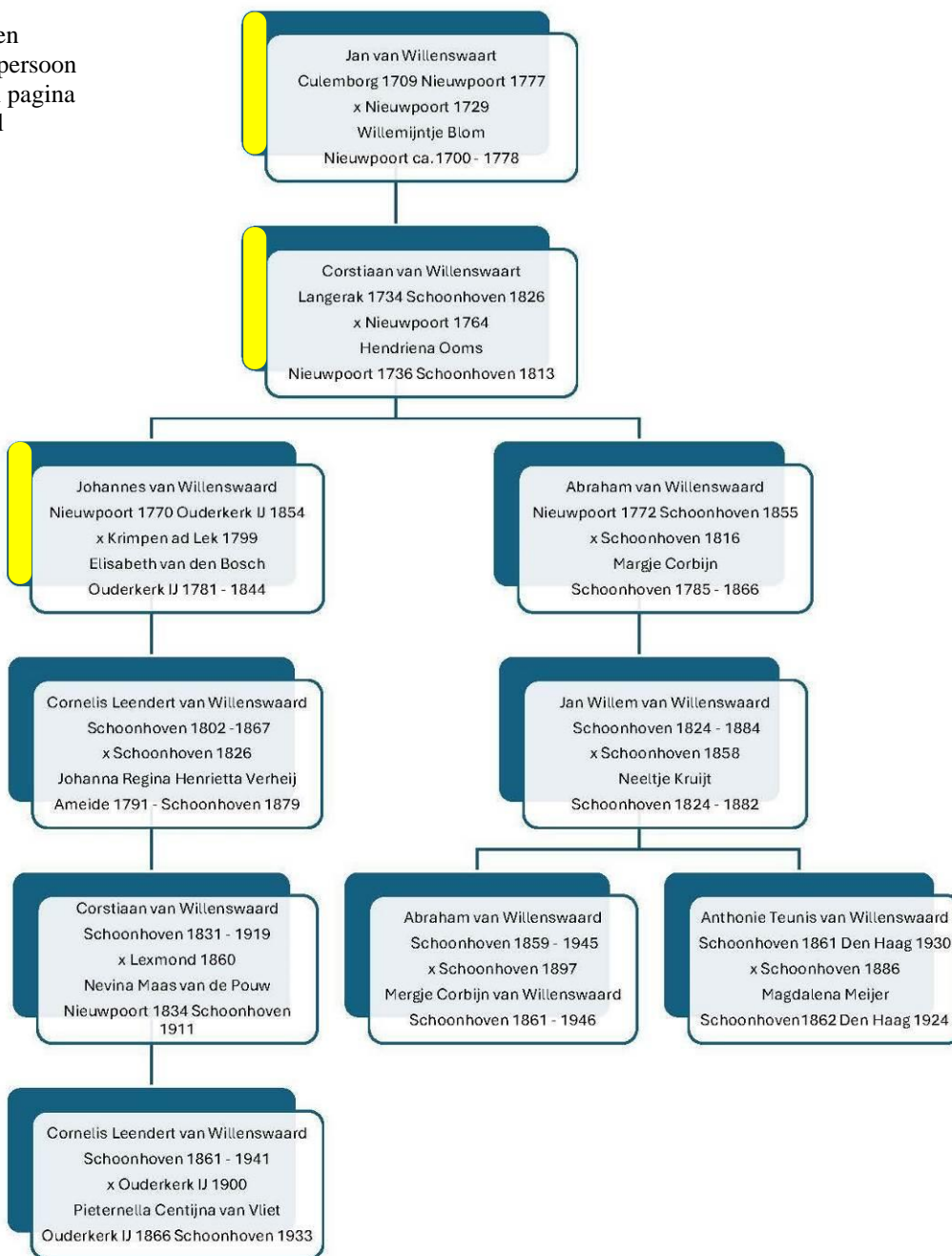
Cornelis Leendert van Willenswaard, goudsmid (Schoonhoven, 18 juni 1802 – 16 december 1867)

Abraham's oudere broer Johannes en Elisabeth van den Bosch kregen acht kinderen. Drie meisjes en een jongen stierven in het eerste levensjaar, de dochters Hendrina (1810) en Johanna Elisabeth (1815) verhuisden in 1833 mee naar Ouderkerk en bleven hun hele leven vrijgezel. Zoon Corstiaan (1808), bakkersgezel in Rotterdam, overleed net meerderjarig in 1830 in Schoonhoven.²⁰ Dochter Barbara Pieterella (1806) trouwde met een onderwijzer, met wie zij in Nijmegen 11 kinderen kreeg. De oudste zoon Cornelis Leendert (1802) bleef in Schoonhoven wonen (afb. 11). Hij genoot waarschijnlijk zijn opleiding tot zilversmid bij zijn oom Abraham van Willenswaard in de Lopikerstraat. In 1826 trouwde hij met de 11 jaar oudere Johanna Regina Henriëtta Verheij (1791 – 1879), die tot aan haar huwelijk huishoudster was bij haar echtgenoot's oom Jurriaan aan de Tol. Het paar vestigde zich aan de Oude Haven 32, dit pand had de werkplaats op de 1^e verdieping (afb. 27). Later werkte zijn neef Jan Willem van Willenswaard (1824) hier.

¹⁹ M.A.L. van Willenswaard, *Genealogie Geslacht van Willenswaard* (Zoetermeer 1997).

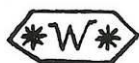
²⁰ SAMH, ac. 1064, inv.nr. 28, BS Overlijden Schoonhoven 1822-1831, akte 84.

Navigeren
Klik op persoon
naar zijn pagina
in artikel

Afb. 9 Geneagram familie Van Willenswaard in Schoonhoven.

- Goud- en/of zilversmid
- Niet-vakgenoot, ander beroep

11199
Willemswaard, C.L.
Schoonhoven
1827–1837

11148
Willenswaard, C.L. v.
Schoonhoven
1837–1867

11149
Willenswaard, C.L. v.
Schoonhoven
1837–1867

*Afb. 10 De drie meestertekens van
Cornelis Leendert van Willenswaard,
gebruikt van 1827 tot 1867.*

*Bij nr. 11199 staat foutief de naam
'Willemswaard' vermeld.*

Bron: Koonings, Meestertekens

*Afb. 11
Cornelis Leendert van Willenswaard
(1802-1867).*

Collectie SAMH, inv.nr. 1078.21.

Na ruim een jaar verhuisde Cornelis Leendert in 1828 van de Oude Haven 32 naar het pand Koestraat 79 (afb. 12), dat tot 1919 in de familie zou blijven. Een bestaand schoolgebouw in de achtertuin werd omgebouwd tot werkplaats. Zijn oudste zoon Corstiaan verhaalt bij een eigenhandige tekening:

'Voorgevel van mijn woning in de Koestraat waar ik 11 april 1831 en al mijn kinderen geboren zijn (afb. 12, 13) [...] De school (GW: erachter) werd in 1829 afgebroken en een goudsmidswinkel aan de zuidoostzijde gebouwd, welke in 1840 werd vergroot zodat er 14 werkenden geplaatst werden.'²¹

²¹ SAMH, ac. 1078, Part. Arch. nr. 35, Collectie van Willenswaard, inv. nr. 134.

Afb. 12

Tekening en eigenhandig verhaal door Corstiaan van Willenswaard CLzn (1831-1919),
'Voorgevel van mijn woning in de Koestraat waar ik 11 april 1831 en al mijn kinderen geboren zijn.'
Tekening en verhaal zijn te dateren ná 1892, vóór 21 juni 1919.

SAMH, ac 1078, Part. Arch. nr. 35,
Collectie van Willenswaard,
inv. nr. 134.

Afb. 13

Koestraat huidig nr. 79, circa 1915.
Woonhuis van achtereenvolgens
Cornelis Leendert van Willenswaard
(1802-1867) en Corstiaan van
Willenswaard CLzn (1831-1919).
Achter de woning, in de tuin stond de
'goudsmidswinkel' waar uiteindelijk
plaats was voor 14 personen.

Collectie SAMH.

Afb. 14 Gouden schelp-oorbellen, 18 karaat, gedragen in het Land van Hulst, (Oost Zeeuws-Vlaanderen). Meesterteken C.L. van Willenswaard, circa 1850.

Dergelijke gouden sieraden bij regionale klederdrachten vormden het assortiment van de Firma Van Willenswaard. Dit is te zien in o.a. 'Modellenboekjes' in de Collectie van Willenswaard in het SAMH.

SAMH ac. 1078, Collectie Van Willenswaard, nr. CW 7-1, 7-2 'Modellenboekjes', 7-4 'Boerensieraad in Nederland'.

Op het hoogtepunt van het bedrijf werkten hier zo'n 20 'knechts', zeker voor die tijd een fors aantal. Op latere leeftijd werd Cornelis Leendert gemeenteraadslid (1852) en regent van het Weeshuis (1859), maar toen in 1831 zijn zoon Corstiaan geboren werd, moesten er kamers in het huis worden verhuurd om rond te komen. In een achterkamer was het bureau van een militaire betaalmester, dat op de dag van de bevalling gesloten bleef. Later gingen de zaken zo voorspoedig dat Cornelis Leendert zich een tuinhuis aan de Lopikersingel kon veroorloven (afb. 15). Dit tuinhuis of theekoepel bleef tot aan de afbraak voor woningbouw in de jaren 1930 in het bezit van de familie.

Volgens familie-genealoog M.A.L. van Willenswaard was Cornelis Leendert zeer religieus, maar had hij ook een onderzoekende geest en bezat hij een uitgebreide collectie boeken, niet alleen op theologisch gebied, maar ook over dichtkunst, geschiedenis, plaats-beschrijvingen en land- en volkenkunde. Hij was gezond en sterk, gematigd in zijn levensstijl, maar driftig van aard. Hij stierf in 1867 op 65-jarige leeftijd ten gevolge van een beroerte.

Afb. 15 Fotokaart van de theekoepel aan de Lopikersingel met de familie C.L. van Willenswaard Czn., ca. 1922. De foto is genomen vanaf de toen nog onbebouwde Nassaukade, ter hoogte van het huidige huisnummer 11. Op de foto Pieterella Centijna van Vliet, C.L. van Willenswaard Czn, op voorgrond, hun kinderen Pietertje en Corstiaan. Collectie IJsbrand Verveer, Schoonhoven.

Corstiaan van Willenswaard CLzn, reiziger,²² goud- en zilversmid, handelaar, koopman

(Schoonhoven, 11 april 1831 – 21 juni 1919)

11143
Willenswaard, C. v.
Schoonhoven
1868–1894

Afb. 16 Meesterteken van Corstiaan van Willenswaard, gebruikt van 1868 tot 1894. Bron: Koonings, Meestertekens.

Zoon Corstiaan genoot onderwijs aan de Franse school van de uit Gouda afkomstige kostschoolhouder Johannes Collewijn, die uitstekend stond aangeschreven. Volgens Corstiaan's eigen aantekening volgde hij hier in het Arsenaal tot september 1847 lessen, zodat hij na het overlijden van Collewijn ook nog een jaar door Gerrit Hermanus Westbroek is onderwezen. Familie-genealoog M.A.L. van Willenswaard merkt op dat Corstiaan van jongs af aan schrandereid en leergierigheid toonde en een grote aanleg voor tekenen had. Een behoorlijk aantal tekeningen van zijn hand zijn door zijn oudste zoon bewaard en aan het Streekarchief geschonken, waar zij nu deel uitmaken van de Collectie Van Willenswaard.²³

²² 'Reiziger', SAMH, ac. 1012, NAS 267, 29 sept. 1853.

²³ SAMH Beeldbank, Willenswaard 0447.

Na september 1847 kwam Corstiaan bij zijn vader in de 'goudsmidswinkel' in de Koestraat in de leer. Hij bouwde het familiebedrijf en -kapitaal flink uit door niet alleen als koopman vele reizen te maken, voornamelijk naar de vier noordelijke provincies, maar ook door op te treden als grossier in goud en zilver.

Corstiaan trouwde op 31 mei 1860 in een dubbelhuwelijk te Lexmond met de uit Nieuwpoort afkomstige Nevina Maas van der Pouw (1834 – 1911). Haar zus Maagje trouwde diezelfde dag met Corstiaan's volle neef Andries Graves Kooiman Jacobszoon (Hun moeders waren de zusters Margaretha (ged. Ameide 31 dec. 1786) en Johanna R.H. Verheij (ged. Ameide 16 juni 1791).²⁴ Het jonge stel Van Willenswaard, betrok de begane grond van de woning aan de Koestraat 79, terwijl het bovengedeelte bewoond bleef door de ouders. Op het hoogtepunt van het bedrijf werkten er 20 'knechts' in de werkplaats. Corstiaan hield het reizen vol tot 1882 en liet het toen over aan zijn oudste zoon Cornelis Leendert.

Afb. 17 Corstiaan van Willenswaard, omstreeks 1880. Collectie SAMH. 1078.21, o.a. familiefoto's. Bew. RKa..

Het belang van Corstiaan van Willenswaard voor bestuurlijk Schoonhoven, de Nijverheidsvereniging en de Teekenschool kan nauwelijks overschat worden, zoals alleen al blijkt uit zijn talloze nevenfuncties. In 1872 werd hij in de gemeenteraad gekozen, een functie die hij onafgebroken volhield tot 1905 Samen met zijn zwager Andries Graves Kooiman was hij één van de stichters van het gebouw van de Teekenschool in 1895, voorloper van de huidige Vakschool. Hij was jarenlang secretaris van zowel de Nijverheidsvereniging als het belangrijke sociale fonds 'Tot Hulp In Lijden'. Ook was hij onder andere kerkvoogd van de NH kerk, regent van het Weeshuis en in 1902 een van de oprichters van de C.V.O.-school aan de Oude Haven. Hieraan bleef hij tot zijn dood in 1919 als bestuurslid betrokken.²⁵

²⁴ Den Haag, CBG Centrum voor familiegeschiedenis, huwelijksadvertentie 31-05-1860, registratienr. VFADNL077968-3; R. Kappers, 'De eerste bestuurders van "De Nijverheidsvereniging van Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven". Elf portretten, hun herkomst en hun bindingen', *HEK* 26 (2001) 1-32.

²⁵ M.A.L. van Willenswaard, *Genealogie*.

Familie-genealoog M.A.L. van Willenswaard schetst Corstiaan als 'een man van grote werkkraft, met een vaste wil, die zich niet liet buigen en daarom soms niet gemakkelijk was om mee om te gaan. Zijn geest rustte nimmer en hij haatte verkwisting.'

Na het overlijden van Corstiaan in 1919 verscheen in de Schoonhovensche Courant een advertentie voor de openbare verkoop van onroerend goed (afb. 18). Naast weilanden en tuingronden bevatte de lijst 24! woningen, waaronder zijn geboortehuis Koestraat 79.

Volgens opgave in de krant -aan privacy deed men nog niet- werd een flink aantal percelen opgekocht door zijn zoon Cornelis Leendert van Willenswaard Czn., waaronder het tuinhuis aan de Lopikersingel en negen huizen aan de Havenstraat, Appelstraat en Nes.

Cornelis Leendert van Willenswaard Czn. goud- en zilversmid, grossier (Schoonhoven, 9 september 1861 – 24 januari 1941)

11134
Willenswaard, C.L. v.
Schoonhoven
1894–1910

Afb. 19 Meesterteken van Cornelis Leendert van Willenswaard, gebruikt van 1894 tot 1910.
Bron: Koonings, Meestertekens.

Cornelis Leendert van Willenswaard Czn. (1861 – 1941), oudste zoon, trad in de voetsporen van zijn vader en nam het goed lopende familiebedrijf van grossier en koopman in goud en zilver over (afb. 20).

Hij maakte vele, soms barre reizen, waarvan hij tegen het einde van zijn leven getypte verslagen maakte, die hij later aan het Streekarchief schonk en nu bij het SAMH deel uitmaken van de 'Collectie Van Willenswaard' (afb. 21).²⁶

Cornelis Leendert trouwde op 24 augustus 1899 met de uit Ouderkerk aan de IJssel afkomstige boerendochter Pieterella Centijna van Vliet.²⁷ Het paar ging wonen aan de Oude Haven 13, dat Van Willenswaard het jaar daarvoor van de weduwe A.J. van der Kop had gekocht.

Openbare Vrijwillige Verkoop
(wegens sterfgeval).

De Notarissen
D. TELJNOK te Schoonhoven
en
J. P. MAHLSTEDÉ te Bergambacht
zullen, bij inzet en afslag,
op **Woensdagen 17**
en **24 September**
1919, in het **HEEREN-**
LOGEMENT te **Schoon-**
hoven, in het openbaar

verkoopen:

Ten verzoeken van
de Familie **VAN WILLENSWAARD**.

Telkens des voormiddags om **11 uur**
(Zomertijd):

Onder Willige-Langerak:
Een perceel
TUINGROND en WEG,
aan den Singel van Schoonhoven, ter
grootte van **53 Aren, 40 Centiaren**.
Zeer geschikt voor Bouwterrein of Tuinderij,
en een partij

WEILAND,
gelegen op Noord-Zevender even buiten
Schoonhoven, ter grootte van **2 Hectaren,**
4 Aren, 10 Centiaren.

Onder Vlist:
EENE
Bouwmanswoning
met **HOOIBERG, SCHUUR** en verdere
BETIMMERING, benevens diverse perceelen
Bouw-, Wei- en Hooiland
in **Benrepas**, nabij de Schansbrug, ter
grootte van **5 Hectaren, 90 Aren,**
15 Centiaren.

Telkens des namiddags om **7 uur:**
Te Schoonhoven:
Het HEERENHUIS,
No. 79, met **WERKPLAATS** en **ERF**, aan
de Oostzijde der Koestraat.
Het Weenhuis, no. 4, ten westen
van de Waag, aan de Oude Haven.
Het Weenhuis, no. 24, aan de Oude
Haven.
Twee Weenhuisen, no. 62 en 64,
aan den Ouden Singel.
Twee Weenhuisen, no. 10 en 11, in
het Appelstraatje.
Zeven Weenhuisen, nos. 11, 33, 40,
42, 44, 46 en 48 aan de Havenstraat.
Twee Weenhuisen, nos. 133 en 140,
aan de Westzijde der Koestraat.
Een Weenhuis, no. 14, staande als de
vorige.
Twee Weenhuisen, nos. 2 en 12,
aan de Noordzijde der Carmelielennstraat.
Vier Weenhuisen, nos. 12, 16, 18
en 20, aan de Nes.
De verkoop zal geschieden in zoodanige
perceelen en op zoodanige voorwaarden als
zal worden omschreven bij Notitiën, welke
8 dagen voor de veiling verkrijgbaar zullen
zijn ten kantore van genoemde Notarissen.

Afb. 18 Advertentie voor de openbare verkoop van onroerend goed ten verzoeken van de familie Van Willenswaard.
Sch. Crt. 22 aug. 1919 p. 2.

²⁶ SAMH Collectie Van Willenswaard, 1078.29, o.a. reisverslagen.

²⁷ SAMH ac. 1004, BS Ouderkerk aan den IJssel, Huwelijksregister, , inv.nr. 19, akte nr. 5, 24 augustus 1899.

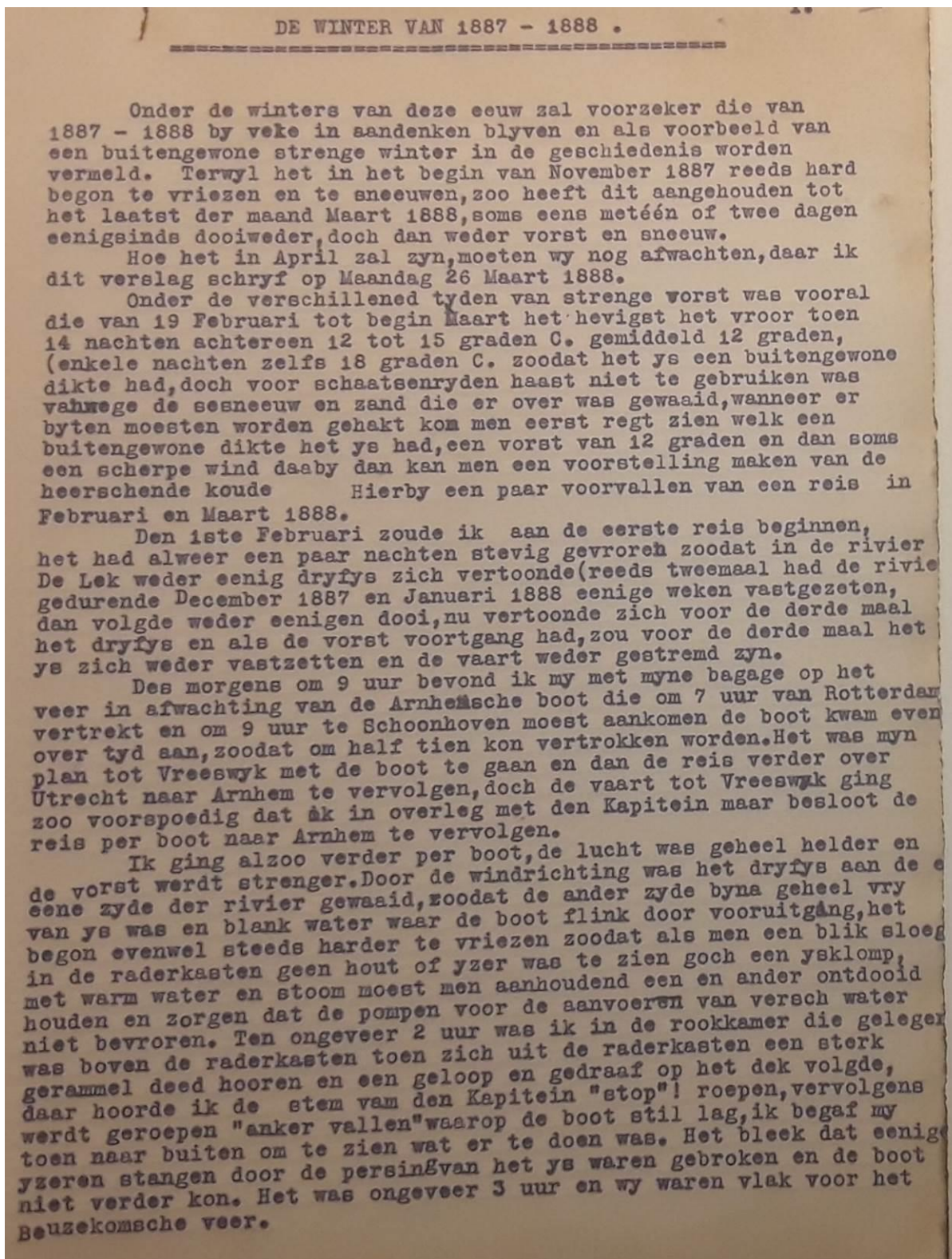

*Afb. 20 Cornelis Leendert van Willenswaard, omstreeks 1895.
SAMH Collectie Van Willenswaard, 1078.21, o.a. familiefoto's.
Bew. RKa.*

Het belendende pand deed sinds 1874 dienst als postkantoor en woning voor de besteller en was eigendom van de weduwe van zilversmid Willem Kooiman, Jozina Maria Cornelia Schepp. Zij besloot in het voorjaar van 1899 het postkantoor aan de Oude Haven 9 en 11 te verkopen. Op de openbare verkoop in het Heerenlogement in de Koestraat werd op 18 mei 1899 door de notabelen flink tegen elkaar opgeboden. Goud- en zilver koopman Jacob Pieter Niekerk bracht uiteindelijk het hoogste bod uit: *f* 2.800,- voor het postkantoor en *f* 1.450,- voor het bestellershuis. Het postkantoor werd hoger gemijnd door goud- en zilverfabrikant Pieter Greup op *f* 2.825,-. Beide heren hadden echter het nakijken toen Cornelis Leendert van Willenswaard met een opbod van *f* 425,- beide percelen gecombineerd mijnde voor een bedrag van *f* 4.700,-. Na de veiling verklaarde Van Willenswaard het postkantoor te hebben gekocht voor zijn aanstaande schoonouders, de in Ouderkerk aan de IJssel wonende Pieter Cente van Vliet en Pietertje Halling.

Het koetshuis op Oude Haven nummer 15 en het pand Oude Haven 17 verkocht Van Willenswaard in 1913 door middel van een onderhandse lening van *f* 20.000,- aan de jonge goudsmid Gert van der Hoff (afb. 24), die in 1909 een samenwerkingsverband met hem was aangegaan.²⁸ Deze lening zou nu een bedrag van circa € 200.000,- vertegenwoordigen.²⁹

²⁸ Onderhandse lening van Cornelis Leendert van Willenswaard Czn. aan Gerrit Jan Albertus (Gert) van der Hoff dd. 30 augustus 1909 (privé collectie F. Mol); F. Mol, 'Van der Hoff, 1783-1920', ZHS 1 (2021) 26-36, 37-41.

Afb. 21 Passage van een getypt verslag van Cornelis Leendert van Willenswaard van een barre reis in de winter van 1887-1888.

SAMH, inv.nr. 1078.29, Collectie Van Willenswaard, Reisverslagen 1887-1891.

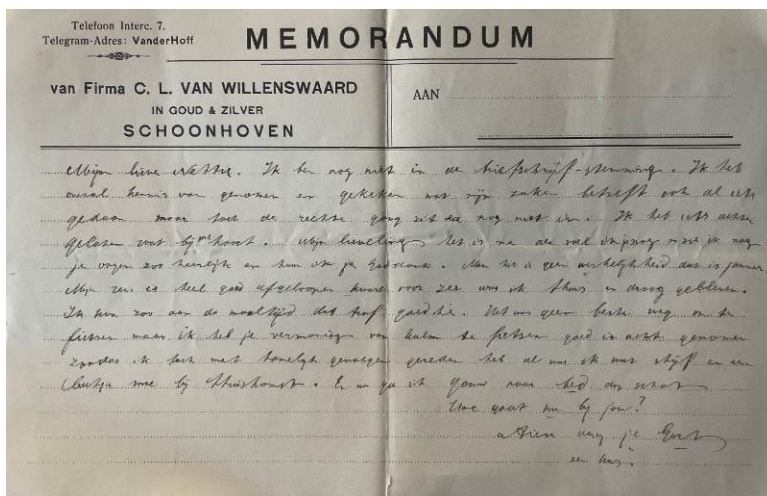
²⁹ Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, omrekenmodule: <https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php>.

Afb. 22 Oude Haven 9 en 11 als postkantoor, vóór 1899. De deur van het postkantoor is open, de handkar ernaast voor transport van zware pakketten. Tussen de ramen links hangen de brievenbussen aan de gevel; de bovenste voor brieven, de onderste voor drukwerken. “Drukwerken, aangetroffen in de bus bestemd voor brieven, zullen worden behandeld als ongefrankeerde brieven”, zo waarschuwde directeur Nahuijs zijn cliëntèle in 1874. (Schoonhovensche Courant, 3 mei 1874 p. 1). Foto Coll. GW.

In 1913 trouwde Gert van der Hoff met Nettie Scheer, een zus van kaashandelaar Hugo Scheer op de Wal en verhuisde het echtpaar naar het van Van Willenswaard gekochte pand Oude Haven 17. In het koetshuis op nummer 15 richtte hij zijn nieuwe werkplaats in. In 1917 werd Gert, 32 jaar jong, voorzitter van de *Nijverheidsvereniging voor Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven*. Hij overleed veel te jong op 34-jarige leeftijd op 18 januari 1920.

Net als vader en zoon Van Willenswaard vóór hem, was Gert veel op pad om zijn koopwaar aan de man te brengen, waardoor hij vaak wel twee weken aan één stuk van huis was. Hij schreef dan briefjes aan ‘Mijn lieve Nettie’. Het vele en lange reizen en het gescheiden zijn van ‘zijn’ Nettie viel Gert kennelijk zwaar (afb. 23).

Afb. 23 Briefje vol heimwee en verlangen van Gert van der Hoff naar zijn vrouw Nettie, op briefpapier van de firma C.L. van Willenswaard. Telefoonnummer 7 is van Van Willenswaard, het telegramadres staat op naam van Gert van der Hoff. Collectie Ferry Mol.

Afb. 24
Gert van der Hoff;
omstreeks 1915.

Foto Collectie Ferry Mol.

Rond deze tijd -1915- trok C.L. Van Willenswaard zich totaal terug uit de zaken; zijn vader Corstiaan stierf in 1919 en zijn schoonvader Pieter Cente van Vliet een jaar later. Zoon Cor had geen interesse in het vak en startte financieel ondersteund door zijn vader een kaasgroot-handel aan de Dam 5, in het voormalige *Protestants Militair Tehuis*.

Net als zijn vader bekleedde C.L. van Willenswaard Czn. talrijke publieke neven-functies. Hij was van 1904 tot 1926 gemeenteraadslid, voorzitter van de Vakschool en -na het overlijden van Gert van der Hoff- voorzitter van de Nijverheidsvereniging (1920 – 1927).³⁰

In zijn functie als bestuursvoorzitter van de Vakschool was C.L. van Willenswaard een van de drijvende krachten achter de uitbreiding van het lespakket én de overgang van de voormalige Teekenschool van de Nijverheidsvereniging naar het Rijk. In 1920 kreeg dit zijn beslag en werd de school de *'Rijksvak- en kunstnijverheidsschool tot opleiding van goud- en zilvermeden en horlogemakers voor Nederland en koloniën'*.³¹

Er zijn vanaf het begin door de jaren heen meerdere pogingen ondernomen de school naar andere gemeentes te verplaatsen. Van Willenswaard -als rasbestuurder en fabrikant- onderkende het belang van vakonderwijs voor de Schoonhovense industrie en had in 1919 bij de onderhandelingen een meesterzet in petto: het Rijk kreeg de opleiding, het gebouw -met hypotheek- de leermiddelen en de inventaris voor niets, op voorwaarde dat de school altijd in Schoonhoven gevestigd zou blijven!

In de Memorie van Toelichting bij het adres aan Hare Majesteit van 20 mei 1919 staat het zo (en de hoofdletters staan er in het afschrift letterlijk zo!):

*Zal dus het bestaan der school voortdurend verzekerd zijn, dan ziet zij geen andere uitkomst dan dat de school door het Rijk wordt overgenomen. Daartoe biedt zij het Rijk in vollen eigendom aan het schoolgebouw ... met den geheelen inventaris ... op deze voorwaarde dat het Rijk ... zich verbindt de school voortdurend in stand te houden ... EN MET DE UITDRUKKELIJKE BEPALING DAT DE SCHOOL STEEDS IN SCHOONHOVEN GEVESTIGD MOET BLIJVEN.*³²

In 1928 was Amsterdam een geduchte concurrent voor huisvesting van de school, nota bene ondersteund door de Schoonhovense directeur Harm Ellens. Alhoewel er in de NRC van 30 november 1928 staat dat de minister *'na overweging'* om voornamelijk financiële en

³⁰ SAMH Collectie Van Willenswaard, 1078.23, vergaderstukken uit de jaren twintig van de Nijverheidsvereniging van Goud- en Zilvermeden.

³¹ SAMH Collectie Van Willenswaard, ac 1078, CW 7-3, *De Teekenschool*, typoscript, p. 1, 2.

³² Idem, idem, p. 5; R. Kappers, 'Oorsprong van de Vakschool. Balanceren tussen tekenkunst en praktische productie', *Het leven in Schoonhoven* 10 (2011) 276-278.

historische redenen heeft besloten de rijksschool in Schoonhoven te laten, zal de door Van Willenswaard geformuleerde ‘uitdrukkelijke bepaling’ zeker een minstens zo’n belangrijke afweging zijn geweest.

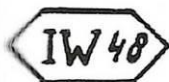
Na zijn aftreden als voorzitter van de Nijverheidsvereniging werd hij tot erevoorzitter benoemd. Daarnaast maakte hij deel uit van de restauratiecommissie van de Bartholomeuskerk, was hij actief in de gewestelijke landstormcommissie en in het Protestants Militair Tehuis. Ook was hij een van de oprichters van de centrale keukens in de eerste wereldoorlog. Voor de Christelijk Historische Unie had hij zitting in Provinciale Staten van Zuid-Holland. In 1921 werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Cornelis Leendert van Willenswaard Czn. overleed op 24 januari 1941.

Afb. 25 Tuin achter Oude Haven 13, zomer 1906. Cornelis Leendert van Willenswaard en Pieterella Centijna van Vliet met hun kinderen Corstiaan (1900) en Pietertje (1903). Met dank aan mevrouw C.H.M. van Willenswaard- van den Berg, schoondochter van Corstiaan (1900). Foto collectie GW.

Jan Willem van Willenswaard, goudsmid

(Schoonhoven, 18 februari 1824 – 16 maart 1884)

5684
Willenswaard, J.W. v.
Schoonhoven
1858–1884

*Afb. 26 Meesterteken van
Jan Willem van Willenswaard,
Gebruikt van 1858 tot 1884.
(mt. LW48, in Begeer 1981, was niet van hem)
Bron: Koonings, Meestertekens.
Bron correctie: digi.bestand WbH17972000.*

Jan Willem van Willenswaard leerde de beginselen van het vak als zilversmid bij zijn vader Abraham in de Lopikerstraat en vervolmaakte zijn opleiding tot goudsmid als knecht bij goud- en zilversmid Willem Littel op de Haven. Littel behoorde in zijn tijd tot de grotere werkmeesters met 22 werknemers, maar schijnt niet een van de gemakkelijkste bazen te zijn

geweest. Jan Willem van Willenswaard kwam bij hem in dienst na 1848, toen Littel zich uit Amsterdam weer in Schoonhoven vestigde.³³ Jan Willem trouwde in 1858 met Neeltje Kruijt, dochter van zilversmid Abraham Kruijt, die in de Lange Weistraat woonde en werkte. In hetzelfde jaar 1858, vestigde Jan Willem zich als zelfstandig goudsmid aan de Oude Haven 32, in hetzelfde pand waarin zijn neef Cornelis Leendert (1802-1867) zijn carrière was begonnen.

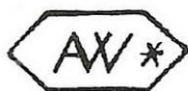
Afb. 27 Oude Haven 32, woonhuis van Jan Willem van Willenswaard; de werkplaats was op de eerste verdieping. Foto GW.

Jan Willem en Neeltje kregen twee zonen, Abraham en Anthonie Teunis. Bij de geboorte van Abraham in 1859 tekenden de zilversmeden Corstiaan van Willenswaard en Willem Kruijt, een jongere broer van Neeltje als getuigen. Bij de geboorte van Anthonie Teunis twee-en-een-half jaar later viel die eer te beurt aan Neeltje's vader, gepensioneerd zilversmid Abraham Kruijt en Jan Willem's neef, de 'verver' Abraham Corbijn van Willenswaard. Neeltje (58) en Jan Willem (60) overleden allebei jong, waarna beide zonen het goudsmidsbedrijf overnamen en met het meestersteken van de oudste broer, Abraham van Willenswaard voortzetten.

³³ Begeer e.a.: *Zilversmeden Schoonhoven*, Willem Littel p. 131.

Abraham van Willenswaard, goudsmid

(Schoonhoven, 19 januari 1859 – 20 maart 1945)

922
Willenswaard, A. v.
Schoonhoven
1884–1890

917
Willenswaard, A. v.
's-Gravenhage
1890–1897

899
Willenswaard, A. v.
Schoonhoven
1897–1932

Afb. 28 De meestertekens van Abraham van Willenswaard die hij achtereenvolgens gebruikte in Schoonhoven (1884-1890), Den Haag (1890-1897) en opnieuw in Schoonhoven na zijn verhuizing terug naar Schoonhoven (1897-1932).

Bron: Koonings, Meestertekens

Anthonie Teunis van Willenswaard, goudsmid

(Schoonhoven 8 juni 1861 – Den Haag 22 februari 1930)

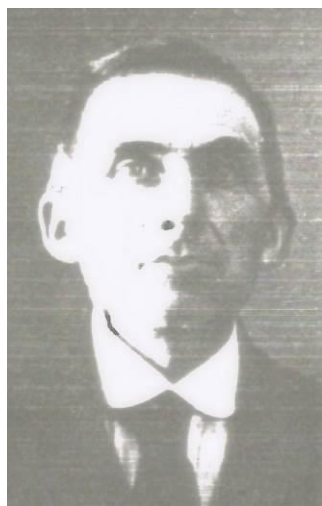
891
Willenswaard, A.F. v.
's-Gravenhage
1895–1897

Afb. 29 Meesterteken van Anthonie Teunis van Willenswaard, gebruikt in Den Haag van 1895 tot 1897. (Abusievelijk 'A.F.' i.p.v. 'A.T.' van Willenswaard)

Bron: Koonings, Meestertekens.

Beide zoons van Jan Willem van Willenswaard waren jongvolwassen toen hun ouders stierven. Volgens familie-genealoog M.A.L. van Willenswaard, die een kleindochter van Anthonie Teunis heeft gesproken, was dit een zware slag voor beide broers en heeft dit verlies hen getekend.

De jongste zoon Anthonie Teunis (afb. 30) trouwde het eerst, in 1886 met Magdalena Meijer, die toen op 23-jarige leeftijd ook al wees was. Haar vader, schipper Pieter Meijer uit de Carmelietenstraat overleed in 1871, zijn vrouw Maria Margaretha Stoové twee jaar eerder, toen Magdalena zeven jaar oud was.

Afb. 30 Anthonie Teunis van Willenswaard omstreeks 1900. Bewerkte kopie uit M.A.L. van Willenswaard, Genealogie.

Het goudsmidsbedrijf van vader Jan Willem van Willenswaard werd tot 1890 in Schoonhoven voortgezet door beide broers waarna zij samen naar Den Haag verhuisden. De economische malaise aan het eind van de 19^e eeuw was hier waarschijnlijk debet aan. Het pand Oude Haven 32 in Schoonhoven werd aangehouden en zal vermoedelijk zijn verhuurd.

In 1897 trouwde Abraham van Willenswaard met zijn volle nicht Mergje Corbijn van Willenswaard en vestigde hij zich weer in Schoonhoven als goudsmid aan de Oude Haven 32.³⁴

Van 1895 tot 1897 voerde Anthonie Teunis in Den Haag zijn eigen meesterteken (foutief vermeld als A.F. van Willenswaard). Na het huwelijk van Abraham vestigden de broers zich weer in Schoonhoven. De werkplaats werd wederom de eerste verdieping van Oude Haven 32, maar Anthonie Teunis nam met vrouw en kinderen intrek in het Klooster, in een pand dat naast het kerkje heeft gestaan. Volgens M.A.L. van Willenswaard waren ‘familieaangelegenheden’ er de oorzaak van dat de boedel alsnog gescheiden werd en Anthonie Teunis binnen het jaar weer terug naar Den Haag verhuisde. Hier begon hij op de boulevard van Scheveningen een kleine juwelierszaak. Het ging hem echter niet voor de wind. Waar hij bij registraties van huwelijk, geboortes en overlijdens steevast wordt vermeld als ‘Goudsmid’, ‘Meester goud- en zilversmid’ en ‘Koopman’, vermelden registraties in 1901 ‘Bediende’ en in 1902 ‘Loopknecht’.³⁵ Wederom volgens M.A.L. van Willenswaard is hij ook enige tijd apothekersknecht geweest. Deze nederige functies schijnen bij de welgestelde familie in Schoonhoven verkeerd te zijn gevallen. Echter, twee zoons van Anthonie Teunis en Margaretha Meijer werden ook goudsmid in Den Haag, een derde zoon werd horlogemaker. Het paar kreeg in totaal 14 kinderen, waarvan de helft zeer jong overleed. Anthonie Teunis overleed op 22 februari 1930 in de Hofstad.

Het huwelijk van Abraham van Willenswaard en Mergje Corbijn van Willenswaard bleef kinderloos. Abraham werkte tot 1932 als goudsmid op de Oude Haven, waar hij op 20 maart 1945 overleed (afb. 31); Mergje, op 14 februari 1946, ook in Schoonhoven.

Afb. 31 Annonce met het overlijden van Abraham van Willenswaard. Schoonhovensche Courant, 11 mei 1945.

Besluit

Met het overlijden van Abraham van Willenswaard in 1945 kwam er een einde aan het gouden zilvermidsgeslacht Van Willenswaard binnen Schoonhoven. In vier generaties hebben er zeven zelfstandige goud- en zilversmeden in de Zilverstad gewerkt van 1802 tot 1932. Er is daarom ook hier van sprake van een ‘beroepsdynastie’. De inspanning om het succesvolle bedrijf voort te zetten is helaas gestrand op het voortijdig overlijden van medefirmant en beoogd opvolger Gert van der Hoff in 1920 op 34-jarige leeftijd.

³⁴ SAMH, ac 1064, BS Schoonhoven Huwelijksregister, inv.nr. 22, aktenummer 28, 26 augustus 1897.

³⁵ Haags Gemeente-archief BS geboortes Margje Magdalena, 4 juni 1901, akte nr. 2609 en Willem Frederik, 10 augustus 1902, akte nr. 3693.

Vanaf circa 1800 heeft de familie een belangrijke bijdrage geleverd aan het bestuur van de stad, de Nijverheidsvereniging, de Teekenschool, de latere Vakschool en de zilver-industrie in Schoonhoven. Niet alleen het ontstaan van de Vakschool maar ook het voortbestaan hiervan in Schoonhoven is in belangrijke mate aan hen te danken; aan C.L. van Willenswaard Czn. (1861-1941) in het bijzonder.

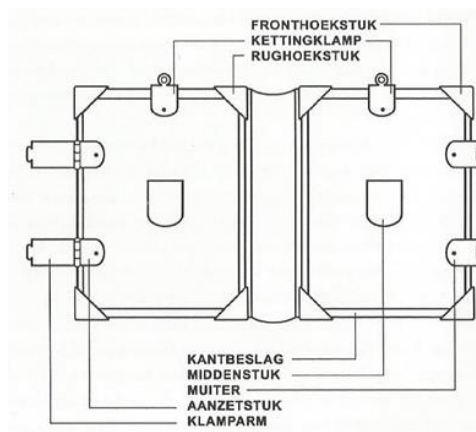
Afb. 32 Tuin Oude Haven 13, 50-jarig huwelijksfeest 31 mei 1910 van Corstiaan van Willenswaard en Nevina Maas van der Pouw, omringd door hun kinderen en kleinkinderen. Achterste rij (vlnr, staand) ds. Pieter van Willenswaard, bakker Johannes Reginus Henricus van Willenswaard, leraar HBS Adrianus Swets, Frederika Joanna Swets, koopman (goud en zilver) Cornelis Leendert van Willenswaard Czn. en ds. Andries Graves van Willenswaard. Middelste rij (vlnr zittend) Maria Eeuwouda van Willenswaard-van Walsum, Gijsberta Wilhelmina van Willenswaard-Jager, Christina Anna Swets-van Willenswaard met op schoot Nevina Maaïke Swets, Nevina van Willenswaard-Maas van der Pouw, Nevina van Willenswaard, Corstiaan van Willenswaard CLzn., Pietertje van Willenswaard, Pieterella Centijna van Willenswaard-van Vliet, Christina Cornelia van Willenswaard-Bleeker met op schoot Gerhardes Helenes van Willenswaard. Zittend op de voorgrond (vlnr) Corstiaan Swets en Corstiaan van Willenswaard. Foto T.W. van den Houten, Schoonhoven.

Onbekende stadstekens, 1765 en 1766 op Bijbel met boekbeslag

Rene Kappers

In de verkoop-collectie van *Mr. F.J. Haffman's Antiek* bevond zich onlangs een bijbel met fraai zilveren boekbeslag (afb. 1).¹ In de boekband zit een Statenbijbel gebonden, die gedrukt werd in Amsterdam in 1777. De bijbel werd uiteindelijk in de afgebeelde band ingebonden samen met een acte van consent, getekend door D. Meijboom op 23 februari 1797.

Het onderzoek naar onbekende Schoonhovense zilvermerken leverde het onderstaande op.

Afb. 1 Statenbijbel uit de verkoopcollectie van Mr. F.J. Haffman's Antiek, links van voren gezien, rechts van achter. Object nr. 4596bs. Foto's Haffman's Antiek.

Afb. 2 Naamgeving voor boekbeslag, B. van Noordwijk, Zondags zilver (Amsterdam, Heerenveen 2006) 210.

Het zilveren boekbeslag

Het beslag bleek aan de hand van de meestertekens gemaakt door twee verschillende zilversmeden. Gegeven de stadstekens werden de sloten evenals één rug-hoekstuk gemaakt door een Schoonhovense meester. De andere hoekstukken werden door een Dordtse meester gemaakt. In deze *Zilver Histograaf Schoonhoven* blijft de Dordtse meester verder buiten beschouwing.

Het bewuste rughoekstuk draagt het stadsteken van Schoonhoven; het meesterteken is verminkt door de ingeslagen klinknagel. De jaarletter is 'q' (onderkast) van 1766 (afb. 3). Hier is de schildvoet van het stadsteken 1766 goed te zien: een puntige afgeronde schildvoet. De 'q' werd al in *Begeer 1981* weergegeven; het stadsteken ook (1766) maar verschilt iets.²

Afb. 3 Rughoekstuk van de Statenbijbel. Rechts, geroteerd detail van de keurmerken, mt. verminkt door de ingeslagen klinknagel, stt. Schoonhoven met puntige afgeronde schildvoet, jrl. 'q' (onderkast) in vierkant schild=1766; rechts, Begeer 1981 stt. 1766. Foto Haffman's Antiek, bew. RKa.

¹ <https://haffmansantiek.nl/statenbijbel-met-zilverbeslag-1766-schoonhoven.html> object nr. 4596bs.

² S.A.C. Begeer, e.a. *Zilversmeden van de stad Schoonhoven 1600-1900* (Schoonhoven 1981) 159, 165.

De merken op het sluitwerk zijn van Pieter Vergeer: meesterteken P in een de-letter-volgend-contour. Vergeer gebruikte dit meesterteken van zijn aanvang in 1762 tot 8 februari 1767. Daarna ging hij verder met ‘een starretje’ als meesterteken.³ De jaarletters P met schreven in een vierkant contour zijn daarom van P=1765. Deze P werd eerder door *Begeer 1981* gedocumenteerd. Het bijbehorende stadsteken van Schoonhoven van 1765 heeft echter in *Begeer 1981* geen zichtbare schildvoet. Bij het onderhavige boekbeslag is het stadsteken op het aanzetstuk van de klamparm wel fraai te zien: het heeft een ronde schildvoet (afb. 4 rechts).

Afb. 4 Links, boven en onder, de beide aanzetstukken van de twee klamparmen. Meestertekens P in een de-letter-volgend-contour = Pieter Vergeer, gebruikt van 1762 tot 8 februari 1767; jaarletters in vierkant contour P met schreven = 1765 (bij bovenste aanzetstuk verminkt); stadstekens Schoonhoven (bij onderste aanzetstuk verborgen onder de omgebogen klinknagel) heeft een ronde schildvoet.

Rechts boven, gedraaid detail van afbeelding links, het bovenste aanzetstuk met meesterteken, stadsteken, jaarletter P (verminkt door de klinknagel). De klamparm heeft een gravure '1766'.

Foto's Haffman's Antiek, bew. RKa.

Besluit

Van het stadsteken van Schoonhoven uit 1766 (afb. 3) is de puntigheid in dit artikel beter gedocumenteerd.

Van het stadsteken uit 1765 (afb. 4) is de schildvoet in dit onderzoek nu bekend geworden: een ronde schildvoet.

³ R. Kappers, '18de-eeuws zilveren boekbeslag van Jacobus Koppenol de Oude en Pieter Vergeer, maar niet 'uit 1782'. Het nut van hulpmerken', *Zilver Histograaf Schoonhoven* 3 (2023) 91-95; *Begeer, Zilvermeden Schoonhoven*, 149, nr. 100.

Pieter Heerens (1875-1956), zilversmid 1902-1956 Galerij der Meesters

Rene Kappers

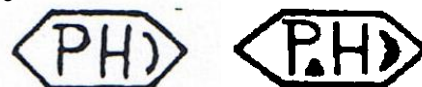
Afb. 1 Pieter Heerens in zijn werkplaats Opweg 14.
Foto ca. 1925. Met dank aan Dick van de Lagemaat.

- Pieter Heerens (werkte in Sch. 1902-1941/1956), geb. in Sch. 24 feb. 1875, overl. Sch. feb. 1956, zoon van Jan Heerens (geb. 1849), timmerman, koopman, boekhandelaar, en Gerrigje Veldhuizen
- Kleinzoon van Pieter Heerens (Sch.1808-1885) zilversmidsknecht
- 5 okt 1898 naar Utrecht als zilversmidsgesel; woonde in Utrecht, Veerstraat nr. 10; retour Schoonhoven 4 aug 1899 als zilversmid
- Huwde Sch. 12 sep. 1900 Jacoba van den Bergh, dochter van Jan

Wernard van den Bergh (goudsmid) en Petronella Maria Mulder

- Pieter is een telg uit een zilversmeden-familie die al zeker sinds begin 18e eeuw actief was in Schoonhoven. Zijn grootvader, Pieter Heerens (geb. Sch. 1808) en overgrootvader, Melis Cornelis van Os (geb. 1779), waren beiden zilversmid. Zijn schoonvader Jan Wernard van den Bergh (geb. 1844) was goudsmid¹
- Opleiding: drijven, Edelsmidse Brom, Utrecht (bron: mw. Coba Heerens), 1898-1899. Werkte ook bij Zilverfabriek H. Hooijkaas (bron: kleinzoon Pieter Heerens)
- Werkplaats Molenstraat, later Opweg 14
- Waarborggegevens Stamboek nr. 106, Coll. van Dongen 468
- Meestertekens: 'PH haakje' in zeskant nr. 8761 (insc.plt. nr. M359 M6), 16 aug 1902 tot 4 april 1941; (afb. links), 'P punt H haakje' in zeskant nr. 10495 (afb. rechts) P. Heerens & zoon 1941-1956/67. In 1956 overleed Pieter Heerens. De zoon, Jan Wernard Heerens zette het bedrijf voort met hetzelfde meesterteken tot in 1967. Het 'haakje' wordt ook als 'halve maan' aangeduid en de 'punt' als 'driehoekje'

Afb. 2 Meestertekens van Pieter Heerens, links van 16 aug. 1902 tot 4 april 1941; rechts van 4 april 1941 tot feb. 1956.

- Werken: omstreeks 1930 werd als assortiment genoteerd: 'Speciaal antiek-imitatie, drijfwerk, kunstwerk'.² Wellicht zijn bekendste werk is de 'Kikkerschaal'. Diverse zilveren schaalmodellen of maquettes van zijn hand zijn bekend waaronder de Waag van Dokkum, en ook divers zilver voor de Joodse eredienst
- Collecties: Edellambachtshuys Schoonhoven, Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, Joods Historisch Museum Amsterdam, Collectie der Gemeente Mikvé Israel-Emanuel, Willemstad, Curaçao en particuliere collecties

¹ S. Begeer, I. Hak, L. Linhart, *Zilversmeden van de de stad Schoonhoven 1600-1900* (Schoonhoven 1981); T. Hooijkaas-van Leeuwen, T. van Tilburg, R. Kappers, *Kunst en Zilver-ambacht in de zilverstad, 1895-1940. Een verkenning van Schoonhovens grootzilver*, Jaarthemaboek Open Monumenten Dag (Schoonhoven 2015).

² Opgave C.L. van Willenswaard, Leden Nijverheidsvereniging 'zyn alle soliede fabrikanten', circa 1930. Gouda, SAMH, Coll. Van Willenswaard CW 4.

Pieter Heerens is bekend door zijn virtuoze drijfwerk. Zijn ‘Kikkerschaal’ uit 1935 heeft veel aandacht gekregen doordat dit werk door de Nederlandse regering geschonken werd aan Prinses Margriet en mr. Pieter van Vollenhoven bij hun zilveren huwelijksfeest in 1992.³

Dat Pieter Heerens ook het ‘rechtlijnig- en bouwtekenen’ beheerste en daarnaar kon ciseleren en dat hij ook maquettes in zilver kon bouwen, is minder bekend. ‘Rechtlijnig- en bouwtekenen’ was naast ‘handtekenen’ één van de twee vakken die in de beginfase van de Teekenschool onderwezen werden. Drijven werd pas in december 1905 toegevoegd als lesvak.⁴ Drijven leerde Heerens al eerder bij Edelsmidse Brom in Utrecht,⁵ in de periode 1898-1899.

Een fraai voorbeeld van Pieter Heerens’ beheersing van de beide technieken, drijven en bouwtekenen, is de jubileumschaal voor H.H. van der Kloot Meyburg uit 1938. Deze gedreven schaal in ‘jugendstil’ wordt in het centrum gesierd door het perfect geciseleerde toenmalige Nutsgebouw in Oudshoorn. Het gebouw staat thans aan de huidige Hoofdstraat 2 te Alphen aan den Rijn en wordt hergebruikt als horecagelegenheid.⁶

Afb. 3 Jugendstil herdenkingsschaal voor de heer Hermanus Hendrikus van der Kloot Meyburg. De schaal wordt in het centrum gesierd door het Nutsgebouw van Oudshoorn. Pieter Heerens, 1938, diameter 33 cm, diepte 6 cm. Gewicht 550 gr. Meesterteken nr. 8761, gehalteteken ‘gaande leeuw boven 2’ = 833/000, ktt. M=Schoonhoven, jrl. D=1938. Collectie Rikkoert Edelambachtshuys Schoonhoven. Foto RKa. Bew. Rob Glastra.

³ T. Hooijkaas, T. van Tilburg, R. Kappers, Kunst en Zilverambacht in de zilverstad, 1895-1940. Een verkenning van Schoonhovens groot-zilver, Schoonhoven (OMD 2105) 3, 9-12, Bijlage 25; Coll. Edelambachtshuys Schoonhoven.

⁴ Tekenen: C.R. Schoute, Archief Nijverheidsvereniging, 31 jan. 1989; Coll. van Willenswaard doos CW 7, 7-3 Jaarverslag Teekenschool 1913-1914 p.7 Benoeming F.A. Hoogendijk voor drijven en boetseren 3 dec 1905; M. van Baarsel, *Een eeuw Vakschool* (Schoonhoven 1995) 29-31.

⁵ Vriendelijke mededeling mw. Jacoba van Collem-Heerens, zijn kleindochter die bij hem gewerkt heeft..

⁶ CAS Alphen, Centrum voor Architectuur en Stedenbouw in Alphen aan den Rijn. Digitaal: [Casalphen | Nutsgebouw](#) (geraadpleegd 18 nov. 2024).

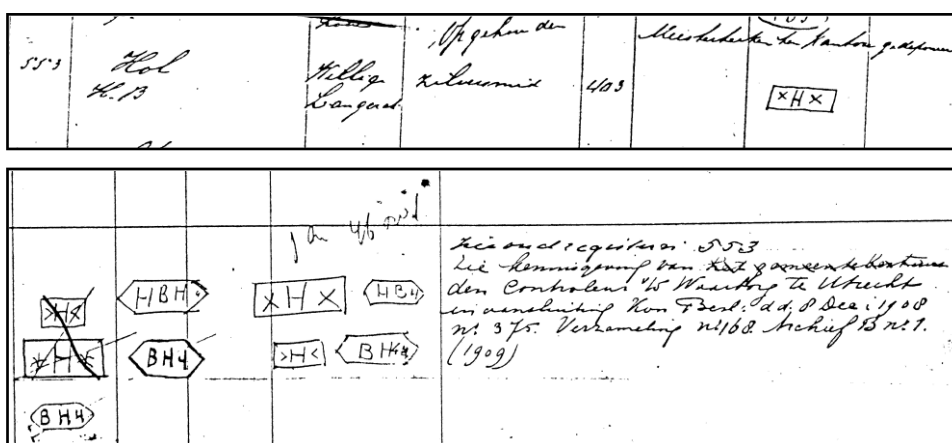
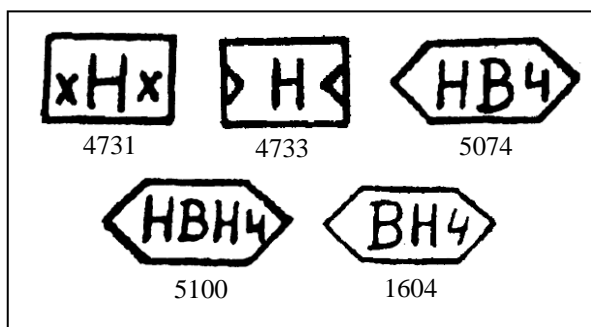
Hendrik Barend Hol en Tona Smits, zilversmid en opvolgende weduwe Galerij der Meesters

Rene Kappers *

- Hendrik Barend (Barend) Hol
geb. Ammerstol 22 nov. 1876, ovl.
Lopik 25 nov. 1945, zoon van Marinus
Gerrit Hol, veerschipper, scheepmaker,
en Jacoba Johanna van der Leede(n)
- tr. Sch. 19 dec. 1900 Tona Smits
(zie onder)
- woonde in Willige Langerak, Lopikerweg
A399; later idem nr. 3. Adreswijziging
waarschijnlijk veroorzaakt door
wijziging van de gemeentegrenzen
- mocht bij wijze van uitzondering zijn werk
laten keuren in Schoonhoven
- werkmeester, zilversmid, te Willige-
Langerak en Schoonhoven, van 12 sept.
1902 tot 25 nov 1945 (overlijden),
tekens geldig tot 11 jan. 1946
- meestertekens H.B. Hol:
??? : 1902-1909 (? Utrecht)
4731: 1909-1935
4733: 1909-1935
5074: 1909-1935
5100: 1935-1946
1604: 1926-1946 ¹

Afb. 1 Hendrik Barend Hol met twee kleinzonen, Koos en Henk van den Oever, achter zijn woonhuis met werkplaats aan de Halve Maan. Met dank aan mevr. A. Hol te Schoonhoven, kleindochter.

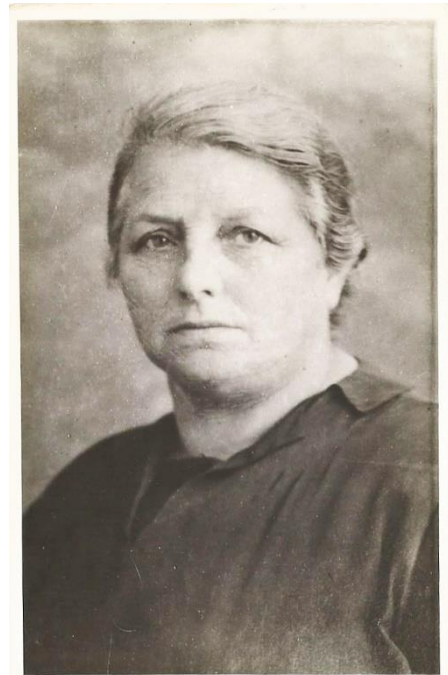

Afb. 2 De administratie m.b.t. Hendrik Barend Hol in de stamboeken van de Waarborg Schoonhoven. Boven, Stamboek Schoonhoven 1837-1911, 2e helft, nr. 553, verwijzing insc. plaat 403; onder Stamboek Schoonhoven. 1911-1933, nr. 164, 13 jan 1909, verwijzing insc. plaat 403. Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, Kenniscentrum, Collectie Van Dongen inv. nr. 466 en 468.

* Met dank aan mevrouw A. Hol te Schoonhoven, kleindochter van H.B. Hol, voor gegevens en foto's.

¹ C. B. van Dongen, Waarborg Holland, *Nederlandse Verantwoordelijkheidsstempels sinds 1797* (Gouda, editie 2003).

- Tona Hol-Smits
geb. Middelburg 1 dec 1872 - ovl. Schoonhoven
13 feb. 1957, dochter van Gijsbertus Smit en
Dingena Knulst
- tr. (1) Rozenburg 4 jan. 1894 Jan Quack
uit dit huwelijk 1. Krijn Quack geb. Maassluis
17 april 1894, 2. Gijsbertus Quack geb. Maassluis
10 sep 1895. Hij was zilversmid te Schoonhoven
1921-1977, laatstelijk Havenstraatsewal nr. 15.
- tr. (2) Schoonhoven 19 dec 1900 (a. 33),
Hendrik Barend Hol (zie boven)
uit dit huwelijk o.a. Marinus Gerrit Hol,
geb. Willige Langerak 8 april 1906,
ovl. 10 juni 1987
- zilversmidse, opvolgende weduwe van haar man
Hendrik Barend Hol²
- meesterteken nr. 5104 (25 juni 1946-19 nov. 1947)³
- de zaak werd vanaf 21 okt. 1947 voortgezet door
haar zoon Marinus Gerrit (Rinus) Hol. Rinus Hol
werkte al lang bij zijn vader in de zaak.
Omstandigheden kort na WO II verhinderden een
directe opvolging na het overlijden van zijn vader.
Hierdoor zette Tona Hol-Smits aanvankelijk de
zaak voort als opvolgende weduwe.

Afb. 3 Tona Hol-Smits, 1872-1957.
Zilversmidse, opvolgende weduwe
1946-1947.

Afb. 4 Meesterteken
Tona Hol-Smits, 1946-1947

5104

Afb. 5 Halve Maan 8
voorheen woning en werkplaats
van de familie Hol.
Opname 1993.

Foto Jaap Wolterson, Streekarchief
Krimpenewaard. SAMH, Collectie MH.

² R. Kappers, 'Silver Material Girls, Opvolgende weduwen in de Zilverstad van 1680 tot 2000', *Zilver Histograaf Schoonhoven* 2 (2022) 53-71.

³ Van Dongen, *Verantwoordelijkheidstekens*.

Hulpmerken op zilverwerk voor vakman, verzamelaar en taxateur

Rene Kappers

Hulpmerken zijn van belang voor de edelsmid; hij of zij brengt ze aan. Ze staan op de onderdelen van een werk met het oogmerk deze losse onderdelen later te kunnen assembleren tot het complete oorspronkelijk bedoelde werk. Dat ze daarna ook waardevol zijn voor verzamelaar, museum, conservator, antiquair en de taxateur teneinde identiteit, werkelijkheid en waarde van een stuk te bepalen, wordt in dit essay betoogd.

Zilvermerken en hulpmerken

‘Zilvermerken zijn alle merken en tekens die op zilver worden aangetroffen, ongeacht wie ze heeft aangebracht’, aldus het *Zilverlexicon*.¹ Een ‘hulpmerk’ zijn tekens die door de vakman zijn aangebracht om productie-redenen. Ze bestaan meestal uit Romeinse cijfers of streepjes maar ook gewone getallen in Latijns schrift worden aangetroffen.

Hulpmerken, verborgen zilvermerken van de vakman

Veel producten worden in onderdelen los van elkaar gemaakt en bewerkt. Op enig moment in het productieproces worden de delen ‘passend’ gemaakt voor één compleet voorwerp: een doos met een deksel, twee beugels van een tas, tien schakels van een ketting, twee delen van een schaar, een dop en deksel van een peperstrooier, of een kop, hals en lijf van een vis (afb. 1 en 9). Sommige voorwerpen worden eerst als één geheel vervaardigd om dan later doorgezaagd te worden. Die twee delen passen per definitie als een stel bij elkaar. De vakman zet hulpmerken op de delen van zo’n stel om die ook later te kunnen *matchen*.

Afb. 1 Peperstrooier van Hermanus Hartman, een haan, hulpmerken II op het lijf (midden) en hals/kop (rechts), voor een perfecte passing maar onzichtbaar na assemblage. F. Mol, ‘Hartman, goud- en zilversmeden in Schoonhoven’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 4 (2024) 29-42, ald. 34.

Dikwijls moeten onderdelen los van elkaar verder bewerkt worden, bijvoorbeeld door de graveur, de polijster of de zetter, of in losse delen naar de keurkamer. Zo worden dop en -hals van een flacon ieder apart gekeurd; zo klein als ze zijn, in ieder moet een keurmerk.

Van de peperstrooier van Hermanus Hartman vormden kop en lijf samen eerst één half corpus; twee halve corpussen werden vervolgens tot één hanenlijf inclusief kop gesoldeerd. Hierna werd de kop los gezaagd. Twee opgesoldeerde pasringen en een buisje vormden daarna de perfecte peperhouder met zijn passende dop. Zilversmid Hartman markeerde de houder en dop met twee identieke hulpmerken (afb. 1). Uit esthetisch oogpunt werden de hulpmerken verdekt aangebracht; niemand die ze later zo maar zag.

Naast dit technisch noodzakelijk nut voor de vakman blijken hulpmerken onbedoeld nog ander nut te hebben zoals in dit essay hieronder zal worden aangedragen.

¹ J. Luijt, *Het zilverlexicon voor Nederland en België* (Zwolle 2006) 335, lemma ‘zilvermerk’.

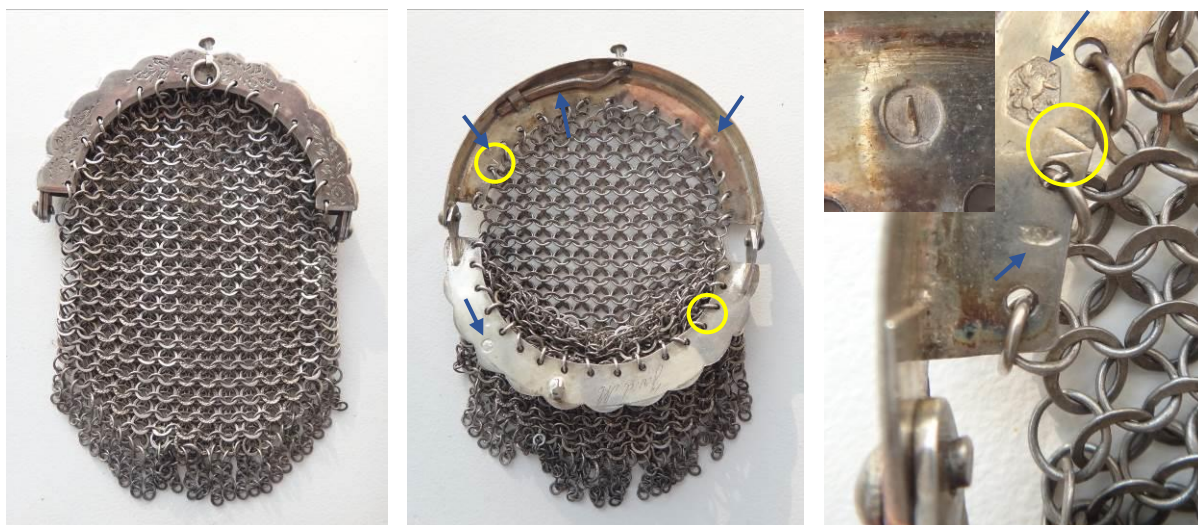
Hulpmerken ondersteunen soms bewijs van een andere realiteit

Zilversmid Willem van Slijpe maakte een zilveren knipje dat op de voorgeschreven wijze gekeurd werd. De keurtekens werden verspreid over het werk geplaatst: jaarletter en gehalte-teken op de ene beugel, en het meesterteken en het kantoorteken op de andere beugel (afb. 2).² De veer werd apart gekeurd met het ‘nieuwe’ zwaardje bij een meesterteken op de veer.

Op beide beugels zette Van Slijpe het hulpmerk ‘V’. De boogvorm van beide beugels is identiek, er zijn evenveel geboorde gaatjes voor het maliewerk en de gaatjes staan telkens precies tegenover elkaar. De beugels horen bij elkaar en het maliewerk past daardoor perfect. Een hulpmerk ‘V’ identificeert het stel.

Merkwaardig is de jaarletter ‘I’ in rond contour (= 1918): die past niet bij de officieel bekende werkzame periode van Willem van Slijpe. Zijn aanvang werd door het Gemeente Bestuur van Schoonhoven aangemeld bij de Waarborg op 20 mei 1920. De beëindiging van zijn werkzaamheden ontving de Waarborg op 10 juli 1924 en zij noteerde ‘Beroep laten varen’.³ Zijn werkzame periode als zilversmid staat daarom te boek als 1920-1924.⁴

Het hulpmerk ‘V’ laat zien dat jaarletter en meesterteken wel degelijk bij elkaar horen ook al staan ze gescheiden op twee losse delen. Willem van Slijpe was dus gegeven zijn meesterteken, de jaarletter en het kantoorteken al in 1918 zelfstandig aan het werk in Schoonhoven. Hij was geboren in Lekkerkerk op 12 november 1894.⁵ Hij woonde in 1910 (bij zijn ouders) op de Havenstraatse Wal nr. B402.⁶ Waardoor dit verschil van de realiteit met de opgave van het Gemeentebestuur is veroorzaakt, is nog niet opgehelderd.

Afb. 2 Willem van Slijpe (werkte Sch. 1918/1920-1924), zilveren halfronde knipje of beursje met zilveren maliewerk. In gele cirkels, hulpmerken 2 x V. Blauwe pijlen, zilverkeuren: ktt. M=Schoonhoven, jrl. I in rond contour=1918 (inzet), gehalte, in zeskant, ‘gaande leeuw boven 2’ = 833/000, de veer: klein gekeurd, (‘nieuw’) zwaardje. Handgravure: ‘J.v.d.M.’. Particuliere collectie.

² Waarborg instructie voor stempelmerken. Vriendelijk dank aan Cor Kuijf, zilversmid, voor inzage.

³ Schoonhoven, *Nederlands Zilvermuseum*, Studiecentrum, Collectie Van Dongen, inv.nr. 467, fotocopie Stamboek Werkmeesters 1911-1933(1937), nr. 340.

⁴ Waarborg Holland, *Nederlandse verantwoordelijkheidstekens sinds 1797* (Gouda 2021) indexnr. 21261.

⁵ Gouda, SAMH, ac 0962, BS Geboorten Lekkerkerk 1893-1902, nr. 0067 blad nr. 28, akte nr. 108. Met renvooi van de geboortedatum: 12 november, doorgehaald 10 november (1894).

⁶ SAMH ac. 1012, 1914 Bev. Reg. deel 2 Sch. 1900-1910 nr. 0140, blad 133.

Hulpmerken nuttig voor authenticiteit

Van 18de-eeuws zilveren boekbeslag gemaakt door Pieter Vergeer en Jacobus Koppenol viel te bepalen dat de twee losse onderdelen ‘as-muiter’ en ‘klamparm’ vanwege dezelfde hulpmerken XVI op beide onderdelen, door dezelfde zilversmid gemaakt werden: door Pieter Vergeer. Bij elkaar genomen kon vastgesteld worden dat het gehele sluitwerk van het boek door Pieter Vergeer gemaakt was en drie van de vier hoekstukken door Jacobus Koppenol, en één van de hoekstukken werd weer door Pieter Vergeer gemaakt. Dat laatste hoekstuk is een aanvulling geweest op een manco.⁷

Afb. 3
18de-eeuws zilveren boekbeslag.

Foto's onbekende fotograaf.
<https://www.catawiki.com/nl/42726703-boekensloten-zilver-nederlandschoonhoven-1782>
(rka: geraadpleegd 2021)

De hoekstukken zijn dus op zich een *mariage*, terwijl ook het totale boekbeslag als *mariage* gezien moet worden, afkomstig van twee zilversmeden. Drie van de vier hoekstukken dateren uit 1759 en het sluitwerk dateert uit 1765. Het boekbeslag is daarom min of meer even oud en zeker authentiek ‘18de-eeuws’. De twee *mariages* zullen echter van invloed zijn op de waarde van het ensemble ‘18de-eeuws zilveren boekbeslag uit Schoonhoven’. Taxateur, veilingmeester en aanstaande koper moeten voor de waardebepaling van dit op zich authentieke 18de-eeuwse boekbeslag, ook acht slaan op deze hulpmerken.

Nut voor een nieuw meesterteken; uit 1768 op het ‘Hemels Palm-Hof’ van Nakatenus⁸

Op een muiter en een aanzetstuk van boekbeslag op een Katholiek kerkboek staan identieke hulpmerken XV. De onderdelen zijn op elkaar ‘pas’ gemaakt en horen bij elkaar.

Nauwkeurige vergelijking van de ene jaarletter en de restanten van de verminkte jaarletter op het andere stuk gaven als resultaat voor beiden S = 1768. Eenzelfde nauwkeurige

Afb. 4 Links, aanzetstuk van klamparm, rechts, (haak-)muitter. Beiden met meesterteken zespuntige ster in vierkant,, stadsteken Schoonhoven, jaarletter S met schreven (=1768), en hulpmerk XV.

⁷ R. Kappers, ‘18de-eeuws zilveren boekbeslag van Jacobus Koppenol de Oude en Pieter Vergeer, maar niet ‘uit 1782. Het nut van hulpmerken’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 3 (2023) 91-95.

⁸ P. van Oel, ‘Een nieuw meesterteken: zespuntige ster in een vierkant. Opnieuw het nut van hulpmerken’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 4 (2024) 85-87.

vergelijking, met behulp van uitvergroting dankzij digitale fotografie, bracht aan het licht dat het op beide stukken om één en hetzelfde meesterteken gaat -van Pieter Vergeer-⁹ en in het bijzonder om hetzelfde contour: een vierkant. Dat is nieuwe informatie. Pieter Vergeer gebruikte dus naast zijn reeds uit *Begeer 1981* bekende meesterteken ‘zespunt ster in schild met ronde voet’, op deze twee stukken ook een meesterteken ‘zespunt ster in vierkant’ (afb. 4).

Dit vierkante teken moet overigens niet verward worden met dat van Gijsbert Kapoen die eenzelfde teken voerde, zespuntige ster in een vierkant, maar dat Kapoen pas vanaf 24 november 1807 in gebruik nam. Vergeer werkte in 1807 al minstens ruim een jaar niet meer.¹⁰

De identiteit van de hulpmerken XV vormden de aanleiding voor een nauwkeurige vergelijking met behulp van digitale fotografische uitvergroting. Het boekbeslag van ‘Het Hemels Palm-Hof’ uit 1768 bleek zeker geen *mariage*. Dat zal een positieve invloed hebben op de waarde van dit 18de-eeuwse Katholieke kerkboek.

Nut van hulpmerken: economische informatie over seriegrootte

Schoonhoven dankt zijn reputatie als ‘zilverstad’ aan een overvloedige productie na 1570 voor een klantenkring buiten de eigen stad.¹¹ Cijfers over deze overvloed zijn voor de 19de eeuw in kilo’s bekend uit de jaarverslagen van het Waarborgkantoor Schoonhoven.¹² Op productniveau is onderzoek schaars en weten we weinig. Hulpmerken waren hiertoe eerder al een middel om een beeld te krijgen van de seriegrootte bij de productie van parfumflacons. De meest voorkomende (modale) klasse bleek ‘1 tot en met 10’ met een gemiddelde van 4,4 stuks.¹³

Adrianus Haalbos Lazonder (w.1822-1877) maakte een typisch Schoonhovense scharnierschaar. Mooi handwerk met bladen van ijzer en met ogen en tussendeel van zilver. Het zilver werd klein gekeurd met een ‘oud’ zwaardje (afb. 5) en heeft dus geen jaarletter. In een oog staat het hulpmerk XXXXII = 42 (afb. 5 rechts). Over scharen zegt Wttwaall steeds ‘...de zilversmid maakte een schaar...’.¹⁴ Haalbos Lazonder maakte echter zeker series. Deze schaar geeft een indicatie van zijn seriegrootte bij dit 19de-eeuwse handwerk: minstens 42 stuks.

Afb. 5 Adrianus Haalbos Lazonder, scharnierschaar, ijzer en zilver, mt ‘AL boven 20’, ‘oud’ zwaardje, gehalte 833/000, hulpmerk XXXXII (=42).

Catawiki, ger. 9 juli 2022.
Foto's De Franse Lelie.
Bew. RKa.

⁹ Pieter Vergeer werkte van 1762 tot tussen 24 november 1800 en 30 maart 1806. Hij betaalde geen patent dat vanaf 30 maart 1806 geheven werd. Ook in 1807 en later betaalde hij geen patent. Hij was dus vóór 30 maart 1806 gestopt. Zie R. Kappers, ‘Patenten en ‘compagnies’ voor activiteiten in goud en zilver, 1806-1813’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 2 (2022) 98-106.

¹⁰ P. van Oel, ‘Een nieuw meesterteken: zespuntige ster in een vierkant. Opnieuw het nut van hulpmerken’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 3 (2024) 85-87.

¹¹ R. Kappers, ‘Wanneer werd Schoonhoven ‘de Zilverstad?’’, *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard HEK* 39 (2015) 149-158; digitaal *Zilver Histograaf*, *Zilver Schatkamer* nr. 1132.

¹² Idem. *Schoonhoven, Zilverstad? Getallen uit de 19de eeuw. Zilvercahier 5.0* (Schoonhoven 2003), digitaal <https://zilverhistograaf.nl/wp-content/uploads/2024/10/Kappers-Getallen-19e-eeuw-Zilver-cahier-5.0-PC-288.pdf> :

¹³ R. Kappers, ‘Hollandse parfumflacons uit Schoonhoven. Productie van parfumflacons door 19de eeuwse goud- en zilversmeden’, *HEK 21* (1996) 85-96, ald. 88, 89 en tabel 1, Frequentieverdeling van aangetroffen getallen der hulpmerken (n=32): digitaal *Zilver Histograaf*, *Zilver Schatkamer* nr. 304.

¹⁴ B.W.G. Wttwaall, *Nederlands kleinzilver en schepwerk 1650-1880* (2; Abcoude 1994) 120-127, scharen.

Het aanzien van hulpmerken

De hulpmerken komen in verschillende gedaanten voor. Bij de hierboven genoemde voorbeelden zijn het steeds ‘Romeinse’ cijfers. Soms werd daar creatief mee omgegaan. Op een parfumflacon met gouden monturen (niet afgebeeld) van goudsmid Jacobus Johannes Driessen (w. Sch. 1856-1884) staat op de dop ‘IIIIIII’ en op de hals ‘VIII’, beiden dus ‘acht’. Een zilveren flacon van Nicolaas Kooiman (w. Sch. 1862-1903) heeft als hulpmerk op de dop ‘XVII’ en op de kraag ‘IIXV’, kennelijk allebei voor ‘17’ (afb. 6.1). Ook ons gewone ‘Latijnse’ schrift werd gebruikt. Op een flacon van Jacobus Evertsz van Geelen (afb. 6.2), werd ‘60’ gezet.

Hulpmerken worden om esthetische redenen verdekt aangebracht. Dit heeft tot gevolg dat na de eindmontage de merken dikwijls niet meer zichtbaar zijn. De merken zitten bijvoorbeeld aan de binnenzijde van de hals die met dop en al op het glas/kristal gekit is met gips. Dat op meerdere onderdelen niet alle hulpmerken zichtbaar zijn na montage is dus niet vreemd.

Indicatie over productieaantallen en zeldzaamheid

De gemiddelde seriegrootte van parfumflacons werd in eerder onderzoek vastgesteld op 4,4 stuks.¹⁵ Dat bij de parfumflacons echter ook grotere series voorkomen toont de al genoemde zilveren flacon (afb. 6.2) van Jacobus Evertsz van Geelen (w. 1860-1870). Op de dop zowel als de ‘rok’ staat een getal in gewoon (Latijns) schrift ‘60’. Dit is tevens het hoogste getal hulpmerk dat tot nu toe op flacons werd gezien. De familie Van Geelen staat bekend als ‘makers van flaconen’.

Afb. 6 Parfumflacons en hulpmerken, v.l.n.r. 6.1 Nicolaas Kooiman, met zilveren dop/hals, hm. XVII en IIXV (=17); 6.2 Jacobus Evertsz van Geelen, zilveren dop, hals, rok, voet, 2 x hm. ‘60’; 6.3 Nicolaas Kooiman, zilveren dop, hals, kraag, 2 x hm. XXXXII (=42); Nicolaas Kooiman, gouden dop, hals, kraag, voet, 1 x hm XXXIII (=24). Foto’s 6.1, 6.3 en 6.4 Rob Glastra; 6.2 RKa. Particuliere collectie.

Bij Nicolaas Kooiman waren aan zijn stavelijk grotere series niet zeldzaam. Dit blijkt onder meer uit een zilveren flacon (afb. 6.3) met de hulpmerken XXXXII (= 42) en een gouden flacon (afb. 6.4) met XXIII (= 24). Kooiman maakte een beroepsleven lang bijna uitsluitend flaconen met gouden monturen en handhaafde een zeer hoge kwaliteitsstandaard, ook bij de grotere series. In zijn necrologie werd van zijn kwaliteit zelfs gewag gemaakt: ‘... ieder die met hem zaken deed wist het dat Kooiman geen werk van zijn fabriek zou afleveren wat niet de toets der kritiek en degelijkheid kon doorstaan.’¹⁶

¹⁵ Kappers, ‘Hollandse parfumflacons’.

¹⁶ *Schoonhovense Courant*, 23 mei 1903, In memoriam Nicolaas Kooiman.

Afb. 6.
links,
Johannes van Willigen,
flacon met gouden dop, hals, kraag,
hm. 2 x III;

rechts,
Jacobus Johannes Schoonenberg
(Utrecht),
flacon met gouden dop, hals,
hm. dop II, hals, III.

Particuliere collectie.
Foto's Rob Glastra.

Het nut van hulpmerken: *mariages* en *taxaties*

De merkwaardig overgang van de kraag naar de hals en dop van een gouden flacon (afb. 6, links) van Johannes van Willigen (w. Sch. 1885-1888) maakte de flacon bij aankoop verdacht als een *mariage*: door het repareren van een manco met een losse dop van elders. Echter kraag, dop en hals hadden ieder hetzelfde keurtje 'eikenblad' (585/000) en hetzelfde meester-teken 'VW ineen in rechthoek' (nr. 11072) terwijl daarbij dop en hals ieder 'III' als hulpmerk vertoonden. De conclusie was daarom 'origineel, geen *mariage*'.

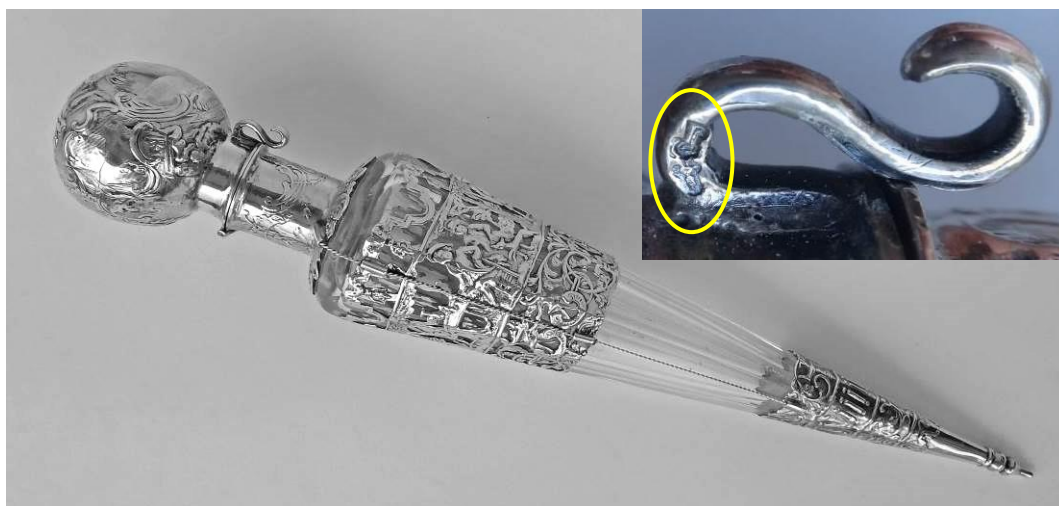
Wel een *mariage* bleek de gouden flacon van Jacobus Johannes Schoonenberg jr. uit Utrecht (afb. 6 rechts). Dop en hals hadden hetzelfde keurtje 'eikenblad' 583/000. Er viel slechts één meesterteken te ontwaren, 'S anker' in liggend zeskant, maar het hulpmerk van de dop 'III' (op het aangesoldeerde scharnier) en van de hals 'II' waren verschillend. De gegraveerde versiering op dop en hals vertoonden bij nader inzien ook kleine verschillen. Conclusie, een *mariage*, hetgeen de waarde bij de *taxatie* sterk beïnvloedde.

Hulpmerken: economische informatie over Schoonhovense export naar USA en UK

Op veilingssite eBay werden de afgelopen jaren acht identieke exemplaren van een lange parfumflacon aangeboden,¹⁷ plus één zelfde op een Nederlandse verkoopsite en één op een veilingssite in het VK. Een enkel 'eBay' exemplaar werd op meerdere data aangeboden.¹⁸ Op de VK site waren alleen de hulpmerken te zien (2 x XXXVI) en geen andere merken. Het was 'unmarked silver'. Dat het niet steeds dezelfde flacon betrof, bewezen de verschillende hulpmerken. De unieke constructie van de flacons is steeds dezelfde: twee getwijnde draden aan weerszijden waarmee de monturen en de hals van de dop aan elkaar verbonden zijn. De decors op midden- en voetmontuur zijn 'herbergtafrelen'. Het decor op de dop is een 'handelstafreel' in dezelfde stijl als de 'herbergtafrelen' die veel op Schoonovens werk staan.

¹⁷ R. Kappers, 'Schoonhovens zilver van Aart de Pleijt (1849-1896). Een zeldzame reukflacon uit Amerika' in: J.P. van Rijen (hoofdred.) *Stavelij Jaarboek 2014/15* (Nijmegen 2015) 122-125; *Zilver Schatkamer* nr. 1119.

¹⁸ eBay: 2 okt 2014, 6 okt 2014, 4 feb 2019, 10 dec 2020, 10 sep 2022, 12 dec 2020, 12 nov 2021; NL-site 5 nov 2022, 24 nov 2024; VK veilingssite 27 maart 2024, en 25 nov 2024.

Afb. 7 Aart de Pleijt, Schoonhoven, reukflacon, zilver en kristal/glas, 31 mei 1892-23 juni 1896. Lengte 25,5 cm, diameter dop: 4,2 cm. Zilvermerken 2 x mt. nr. 0270 'AdP' in rechthoek (één verminkt), 4 x 'oud zwaardje', 833/000 zilver (1814-1905), 1 x 'exportsleuteltje' (1853-1953), 2 x hulpmerk II. Inzet: S-Vormige sluiting met 'oud zwaardje' waar het 'exportsleuteltje' overheen geslagen is. Particuliere collectie. Foto RKA.

De hulpmerken staan op de rand van de mond van de verschillende flacons en de rand van de doppen. Het zijn de Romeinse cijfers II, III, VIII, XII, XIII, XV, XXIX en XXXVI. Er staat steeds een 'export sleuteltje' over het keurmerk 'oud zwaardje'. Het zit steeds op de S-vormige sluiting van de dop. Dit is ook het geval bij het exemplaar op de Nederlandse verkoopsite. Op de VK site was het niet te zien. De verkopers op eBay waren steeds in de USA gevestigd. Nummer XXXVI stond op een veilingssite in VK zonder herkomst vermelding.

Het laat zeer waarschijnlijk zien dat een solitaire zilversmid als Aart de Pleijt op één of andere wijze in staat was om 'naar Amerika te exporteren'. Vermoedelijk maakte De Pleijt voor deze export een flacon in een serie van minstens 36 stuks. Maar wie deed de transactie en de logistiek? Over export van zilveren voorwerpen naar de VS en Engeland weten we uit mededelingen van Van Willenswaard en Vreedenburgh dat het om grote hoeveelheden ging.¹⁹ Onderzoek naar export door Schoonhovense bedrijven ontbreekt tot heden.

Hulpmerken zijn ouder dan 'industriële productie'

Al in 1475 werden op de schuttersketen van Dordrecht hulpmerken gezet.²⁰ Hoeveel en waarom ze er oorspronkelijk opgezet werden is nog onderwerp van onderzoek.

Afb. 8 links, schuttersketen Dordrecht, gemaakt in Antwerpen 1475, rechts, achterzijde van een schakel, boven 'hulpmerk' ('...hebben allen ingekraste Romeinse cijfers'), daaronder stadsteken Dordrecht, en twee waardijnstekens of jaarletters.

De Bruyn, 'Antwerpse keten'.

¹⁹ C. Vreedenburgh jr. 'Geschiedenis van Schoonhoven' in: *Geïllustreerde gids voor Schoonhoven* (Schoonhoven 1912) 14, export 1911: 665,33 kilo zilver; SAMH, Coll. Van Willenswaard, C. van Willenswaard, 'De goud- en zilverindustrie te Schoonhoven, vanaf 1700 tot 1920' (Schoonhoven 1934): 'In 1891 werd uit Schoonhoven uitgevoerd naar het buitenland 1.500 kg. Zilver, meest antieke modellen'.

²⁰ C. de Bruyn, 'Een 15de eeuwse Antwerpse keten met Dordtse keuren. De schuttersketen van de Dordtse Kloveniers, *De Stavelij* 9 (1994) 3-6: 'De bladvormen, scharnieren en onderplaten van de knerren bezitten alle ingekraste Romeinse cijfers'.

Conclusie

Hulpmerken, in één woord ‘herwaarderen’. Hulpmerken zijn per definitie ook zilvermerken. Ze worden aangebracht door de goud- of zilversmid. Het doel is het bijeen houden of brengen van passend gemaakte delen van een uiteindelijk beoogd werkstuk tijdens of aan het einde van de productie. Het zijn veelal ‘Romeinse cijfers’ maar ook cijfers in Latijnse tekst komen voor. Ze werden van oudsher toegepast en zijn meestal verdekt aangebracht.

Hulpmerken bevatten extra of aanvullende informatie naast het meesterteken en de gebruikelijke keurmerken als stadsteken, keurkamer, kantoorteken en de jaarletter.

Hulpmerken kunnen (aanvullende) informatie geven,

- over de identiteit van de maker
- over de authenticiteit van het geheel der samenstellende delen
- over aard en zeldzaamheid van stukken: unica of serie
- over seriegrootten en daarmee over efficiëntie van de productie
- over *marriages* en daarmee over de waarde van een stuk

Het verdient aanbeveling ook de aanwezigheid van hulpmerken in de beschrijving van (Schoonhovense) stukken op te nemen. Ze helpen verzamelaar, museum, conservator, antiquair en taxateur bij hun beeld- en besluitvorming. Ze geven verder een beeld van de efficiënte wijze van produceren in Schoonhoven waardoor de concurrentiekracht van de Zilverstad geducht werd: een nog onontgonnen terrein van haar economische geschiedenis.

*Afb. 9 Gerrit van der Dussen, Schoonhoven 1890. Visvormige reukdoos, een Besamim, gebruikt in een Joods ceremonieel aan het einde van de Sabbat. Houder voor een geurend kruiden-mengsel met scharnierende kop waardoor het mengsel ingebracht kan worden. Hulpmerken II in de kop, de hals en de eerste geleding van het lijf. Particuliere collectie.²¹
Foto RKa.*

²¹ R. Kappers, ‘Een visvormige zilveren reukdoos uit Schoonhoven met 19 merktekens’, in: L.E. van den Bergh-Hoogterp e.a. (red.) *Stavelij Jaarboek 2007* (Bilthoven 2007) 123-128. Digitaal: *Zilver Histograaf Schatkamer* nr. 599.

Colofon 2024

De *Zilver Histograaf Schoonhoven* is een digitaal historisch periodiek over 'de geschiedenis van de 1000 Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.' De publicaties zijn wetenschappelijk verantwoord: zorgvuldig, eigen werk, controleerbaar, betrouwbaar, onpartijdig en onafhankelijk. Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.ZilverHistograaf.nl.

De Zilver Histograaf Schoonhoven verschijnt onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*. Het verschijnt in *open access*, gratis toegankelijk voor iedereen, op het *worldwide web*. De website biedt de afleveringen aan. Er is tevens een 'Zilver Schatkamer' of *repository* waarin elders reeds verschenen publicaties over de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad bijeen gebracht zijn.

Abonneren is gratis. Opgeven, wijzigingen en afzeggen kan/moet men zelf doen op de website van de Zilver Histograaf Schoonhoven, www.zilverhistograaf.nl

Abonnees worden per email geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe afleveringen. De Zilver Histograaf Schoonhoven wordt, desgewenst, gratis digitaal aangeboden aan de leden van geïnteresseerde historische verenigingen, geïnteresseerde 'vrienden van' de diverse Nederlandse musea met een edelmetaalcollectie.

Publicaties: Aangeboden artikelen worden *peer reviewed* door de (gast-) redacteurs. Het auteursrecht blijft berusten bij de auteurs.

Artikelen en/of **kopij** kunnen worden aangeboden bij het secretariaat van de redactie: redactie@zilverhistograaf.nl. Alle bijbehorende afbeeldingen die niet gemaakt zijn door de auteur, dienen vrij van rechten aangeboden te worden. De Zilver Histograaf Schoonhoven, i.c. de Stichting HEK, aanvaardt in deze geen enkele aansprakelijkheid.

Richtlijnen voor auteurs: www.ZilverHistograaf.nl/richtlijnenauteurs.

Redactie

Rene Kappers, hoofdredacteur
Loek van der Kolk, redactiesecretaris
Gemke Jager, redactielid
Cristel Stolk, redactielid
Ferry Mol, redactielid
Rogier de Groot, webmaster
Rob Glastra, fotograaf, erelid

rene.kappers@live.nl
redactie@zilverhistograaf.nl
info@gemkejager.nl
c.stolk@samh.nl
ferrymol4@gmail.com
rogier@roaxdesign.com
info@glastrafoto.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven

Covers: Ton van Velsen, Bussum, en Rogier de Groot, Roax Schoonhoven

ISSN: 2772-4867

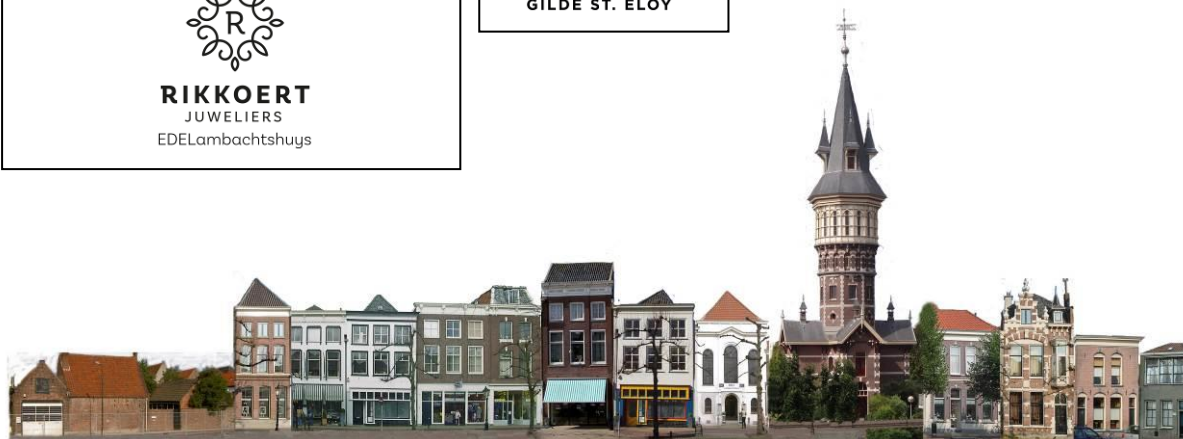
De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Bestuur Stichting HEK

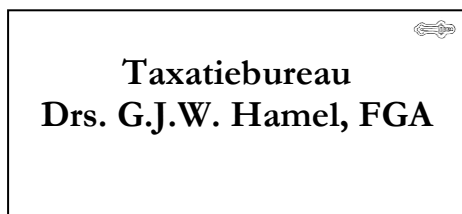
Han Goutier, voorzitter
Gemke Jager, secretaris
Henk van Zandwijk, penningmeester
Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl
info@gemkejager.nl
henkvanzandwijk1949@gmail.com
rene.kappers@live.nl

Dank aan onze sponsors van 2024
 'Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest'

Panorama van de Zilverstad *

*Panorama van de Zilverstad, adressen v.l.n.r. Havenstraat 49, 47a, Haven 69, Haven 64, 66, 68, 70, 54, 66, 13, Bij de Watertoren, Haven 7, 61, Nes 22, Scheepmakershaven 30. Werkplaats/huis van: Zilverfabriek A. Mesker & Zn, Zilverfabriek P. van Oostrom & Zn, Pieter van Sonsbeek, Artis Causa (Huub Rogier, Gabri Schumacher)/Jan Ariensz, Willem Littel Wmz, Gillis Grevink, Jacob Kooiman AGz/Andries Graves Kooiman, Adrianus Kuijlenburg Jz, Rikkoert Edelambachtshuys, Paul de Vries/Wouter van Balen/Tiiaan de Geer, Juwelier Rikkoert, Jacob G.J. Niekerk, F. Edeling, H.C. Daudt. Foto's en Collage RKA.